

НАШ ЈЕЗИК

Књига XLII

Св. 3–4 (2011)

САДРЖАЈ

Расправе и чланци

Још једном о глаголу <i>ћиребаћии</i> : теорија, употреба и норма (ДУШКА КЛИКОВАЦ)	3
Структура и значење ироничних фразема у српском језику (МИЛАН ШИПКА)	25
Два сродна реченична конституента – допунски предикатив и предикативни атрибут (АЛЕКСАНДРА МАРКОВИЋ)	29
О лексичким спојевима с именицом <i>мода</i> и придевом <i>модни</i> (ДРАГАНА ЦВИЈОВИЋ)	39

Прикази

Милан Шипка, <i>Стандарднојезичка ћиреписћивања 3</i> (ДАНИЈЕЛА СТАНИЋ)	47
Милица Радовић-Гешић, <i>Грамаћички и линвистички ћојмовник</i> (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ)	53
Зборник <i>Језички сисћем и ућоћреба језика</i> (МАРИЈА МИЛОСАВЉЕВИЋ-ТОДОРОВИЋ)	57
Гордана Штрбац, <i>Доћуне комуникаћивних ћлаћола</i> . <i>Синћаксичко-семанћички и лексикоћрафски оћис</i> (СВЕТЛАНА СЛИЈЕПЧЕВИЋ)	61
Марина Николић, <i>Сводни рећисћар ћићићања из срћске ћоворне кућћуре:</i> <i>ћрема језичким савећићићима</i> (ИВАНА МАРИНКОВИЋ)	65

In memoriam

Милан Шипка (1931–2011) (СРЕТО ТАНАСИЋ)	67
Академик Асим Пецо (27. јун 1927 – 7. децембар 2011) (ЖИВОЈИН СТАНОЈЧИЋ)	71

ДУШКА КЛИКОВАЦ
(Филолошки факултет, Београд)

ЈОШ ЈЕДНОМ О ГЛАГОЛУ *ТРЕБАТИ*:
ТЕОРИЈА, УПОТРЕБА И НОРМА

Предмет рада је синтаксичко понашање глагола *требаћи* кад он захтева допуну у виду глаголске јединице, и књижевнојезичка норма у вези с тим понашањем. Ауторка сажима и коментарише главне идеје из досадашње граматичке и нормативистичке литературе о том глаголу, наводећи релевантне примере. На крају предлаже нову норму у вези с њим, отварајући и једно теоријско питање у вези с безличним конструкцијама уопште.

Кључне речи: српски језик, синтакса, глагол *требаћи*, књижевнојезичка норма, језичко осећање, деонтичка модалност, епистемичка модалност.

1. Увод

1.1. Предмет овог рада је глагол *требаћи* – онајвише норма у вези с његовим синтаксичким понашањем. Покушаћемо да сажмемо оно што је у литератури досад о томе речено а што сматрамо релевантним, да понегде допунимо детаљима који нису помињани и да изведемо одговарајуће закључке. Служићемо се примерима који су дати у литератури, затим онима из шире верзије *Корпуса савременој српској језика* (www.korpus.matf.bg.ac.rs; скраћеница „ЕК“), као и некима које смо сами забележили.

Пре него што проговоримо о норми у вези с глаголом *требаћи*, оцртаћемо укратко његову семантику и синтаксичко понашање; на крају рада отворићемо једно шире теоријско питање које ће се у току излагања наметнути.

1.2. За потребе овог рада важна нам је теоријска дистинкција између две врсте норме о којој говори Р. Бугарски (2003). Наиме, једна норма је саставни део сваког језика одн. језичког варијетета и без ње не би било језичког општења; она је несвесна и прећутна и преноси се с колена на колена. Бугарски (2003: 241) описује је овако:

Када би свако говорио и писао како му се када прохте [...], не водећи рачуна о прихваћеним конвенцијама употребе датог језика, комуникација би убрзо престала, а језички систем, суочен са хаосом личног хира и приватних језика, временом би се напросто распао и тако престао да постоји. А ово се ипак никада не дешава – и то управо стога што говорници поседују одређена традицијом и употребом завештана знања о томе шта се и како може рећи у њиховом језику, као и осећање

о томе шта је од чега боље, шта може да служи као узор а шта ваља оценити као одступање од уобичајеног и прихватљивог.

Оваква знања и осећања најчешће нису нигде експлицирана нити кодификована, него су само несвесна, прећутна и имплицитна, као неисказан али ванредно делатан део језичке свести колектива, који се преноси с колена на колено. Та свест проистиче из скупа друштвеног употребом потврђених облика реализације могућности садржаних у језичком систему, скупа који се може назвати језичком нормом дате заједнице. Простије речено, норма је оно што се у неком језику може рећи, и онако како се уобичајено каже.

Поврх те норме, стандардизовани језици имају „једну додатну, плански одабрану, стручно кодификовану и друштвено верификовану“ норму (*истио*: 242). Ону прву норму Бугарски назива имплицитном, а ову другу експлицитном.

Јасно је да је у развијенијим друштвима и имплицитна норма унутар себе вишеслојна и некохерентна, да укључује не само неспорна правила него и она око којих се неће сагласити сви говорници, те да је тзв. језичко осећање, које из ње проистиче, подложно променама, понекад несигурно и различито код различитих говорника. Видећемо да је глагол *ѝребайѝи* добар пример за то.

Какав је однос између имплицитне и експлицитне норме? Начелно говорећи, подразумева се да експлицитна норма не треба да буде у супротности са имплицитном – макар са неспорним граматичким правилима (њен задатак и јесте да сачува правила система од промена до којих би, из различитих разлога, могло доћи); с друге стране, такође се зна да се експлицитна норма мења под утицајем измењеног језичког осећања. Као што ћемо видети, глагол *ѝребайѝи* могао би бити добар пример и за то да смер утицаја може бити и обрнут – да експлицитна норма може обликовати језичко осећање.

2. Глагол *ѝребайѝи*: семантичко-синтаксичка скица

2.1. Као што је добро познато, глагол *ѝребайѝи* има у основи два значења.

У првом, означава нечију *ѝоѝребу* за нечим / неким (неком ствари, бићем или апстрактним појмом који се концептуализује као предмет); тада је појам који има потребу означен у реченици логичким субјектом у дативу, оно што је потребно означено је граматичким субјектом, а глагол *ѝребайѝи* с тим субјектом конгруира (пр. 1, 2 и 3). Оно што је потребно може бити означено и зависном клаузом (пр. 4).¹ Постоји и конструкција у којој је оно што је потребно означено логичким субјектом у партитивном генитиву, појам којем је нешто потребно означен је логичким субјектом у дативу, а глагол *ѝребайѝи* је безличан (пр. 5, 6). Ређе, појам који има неку потребу може бити означен

¹ Пример наводи Хансен (2007: 39), који сматра да глагол *ѝребайѝи* стоји у безличном облику. Међутим, зависна клауза је субјекат реченице, с којим предикат – глагол *ѝребайѝи* – мора да конгруира; али та клауза је такав контролор конгруенције да захтева конгруентну реч у неутралном облику – а то је 3. л. јд. с. р.

граматичким субјектом, а појам који је потребан правим објектом; глагол *їребайїи* опет конгруира са субјектом (пр. 7).

- (1) Требају / Требале су ми неке књиге.
- (2) Шта вам треба / је требало?
- (3) Ко вам треба / је требао?
- (4) Цвијану је требало да поново ради и да се психички одмори у промењеној средини (*Илусїрована їолийїика*).
- (5) Треба ми разних књига.
- (6) Требало му је пажње.
- (7) Шта / Кога требаге?

У другом значењу означава *обавезу остварења неке ситуације* (у питању је типично радња, али може бити и стање); тада се допуњава глаголском јединицом (глаголом, који може имати своје допуне и одредбе).² Кад глагол само именује ту ситуацију а обавеза се ником не приписује, он стоји у инфинитиву (пр. 8). Кад се та обавеза некоме приписује, глагол може да стоји у презенту, при чему се глаголска јединица уводи везником *да* (пр. 9, 10).³

- (8) Треба много (на)учити.
- (9) Марко треба још много да (на)учи.
- (10) Да би положио тај испит, Марко треба много да зна.

У литератури се мање помиње да глагол у јединици која допуњава глагол *їребайїи* може стајати и у резултативном перфекту, који означава прошлу ситуацију чије последице важе у датом тренутку (у примерима које смо пронашли у ЕК тај тренутак се понавља у свевремености):

- (11) Између догађаја у питању и изостанка извршења мора постојати каузална веза: догађај треба да је одузео дужнику могућност испуњења. (ЕК: М. Драшкић и др., *Ћговорно їраво међународне їрїовине*).
- (12) За то време воће треба да је већ припремљено (ЕК: С. Марковић, *Велики народни кувар*).

² Идеја да се глагол *їребайїи* допуњује глаголском јединицом разликује се од тумачења које даје наша традиционална граматика. Наиме, појам сложеног предиката (Стевановић ³1979: 36–37) имплицира да су допуне глаголу *їребайїи* сами глаголи у облику инфинитива, одн. презента с везником *да*. У новије време Хансен (2007) заступа суштински исто гледиште. Танасић (1995–1996: 49) допуну глаголу *їребайїи* сматра „допунском реченицом“, а Прањковић (2002) конструкцију с глаголом *їребайїи* назива зависносложеном реченицом.

³ Стевановић (³1979: 603–604) помиње и конструкције с инфинитивом којима се обавеза приписује неком лицу: *Ојасна местїа му брзо їреба обїлазїїи, Треба вам се їрїчуваїїи од усамљених кућа*, с напоменом да оне нису могуће онда кад глагол и иначе има рекцијску допуну у дативу. Такве конструкције, међутим, данас звуче архаично.

2.2. Осим што означава обавезу у стварном свету (тзв. деонтичка модалност), глагол *їребайїи* означава и обавезу у домену закључивања (тзв. епистемичка модалност); у овом другом случају постоји обавеза да се – на основу неких знања, података, туђе приче, општег веровања и сл. – донесе неки закључак. Пошто ситуација о којој се закључује може припадати и садашњости и прошлости, могући су и презент и перфекат:

(13) [...] идем да нађем Маму. Она треба да је у кухињи, али нисам сигуран да је онде [...] (ЕК: А. Тишма, *Дневник 1942–2001*).

(14) [...] страху (из кога религија треба да је произашла) [...] (ЕК: В. Јеротић, *Психоанализа, болесїї, сїїварање*).

(15) Прва је неистина о времену, кад је Милетић у Београд дошао. По Ранковићу треба да је Милетић дошао у Београд почетком јуна. Тако по доласку треба да је био дотични банкет, а сутрадан ка да је био Милетић код кнеза Милана на аудијенцији. Но исказом многобројних сведока констатовано је да Милетић није дошао почетком јуна у Београд, већ 25. маја 1876, и то у четвртак: аудијенција код кнеза пак није била други дан, већ пети дан, у понедељак. Позорница тобожњег банкета треба да је гостионица „Српски краљ“, и то треба да је одржаван тај банкет у соби професора Гершића. Доказано је пак, да је професор Гершић у тој гостионици седио само до Ђурђева 1875 [...] (ЕК: О. Ињац, *Велике адвокатске одбране*).⁴

У следећем пару примера први се може односити и на деонтичку модалност („били су обавезни да дођу, али нису“) и на епистемичку („претпостављам да су дошли, али не знам сигурно“), а други само на епистемичку:

(16) Прошло је пет. Требало је већ да дођу.

(17) Прошло је пет. Треба / Требало би да су већ дошли.

2.3. Најзад, глагол *їребайїи* некад уопште не модализује ситуацију, него је износи као стварну – и то већ остварену. На пример, реченица *Тако је їребало да буде* може да се настави и са *...али, нажалосїї, није било* (кад ситуација није остварена, него је била нпр. само планирана) и са *...и зайїи више не размишљај о їїоме* (кад је ситуација остварена и кад глагол *їребайїи* значи практично исто што и глагол *морайїи*). Ово друго значење налазимо у

⁴ Коментаришући примере као што су *Мора да смо већ сїїїїїї, Мора да се усїїавао, Требало би да је већ сїїїїїїо*, С. Кордић каже да се они „могу тумачити као елиптичне структуре у којима је изостављена допуна у облику инфинитива *биїїи*: *Мора биїїи... Требало би биїїи...*“ и закључује: „То значи да се ни у оваквим примјерима не ради о одступању од уобичајених допуна модалног глагола, и да је *да* плус перфект уствари допуна инфинитива *биїїи*“. Ауторка примећује да се таква допуна може јавити само у „инференцијалној“ употреби овог глагола (кад он означава оно што ми називамо епистемичка модалност) (Кордић 1997: 74–75; цитат на стр. 75). Међутим, као што смо малочас видели, глаголска јединица с глаголом у перфекту може допуњавати глагол *їребайїи* и онда кад овај означава деонтичку модалност (пр. 1 и 2); тада се глагол *биїїи* не подразумева.

реченици С. Јаковљевића (тај пример у другачијем контексту наводи Танасић 1995–1996: 46):

(18) Ко може да убеди ову мајку, да је њен син требало да погине.

Такав случај налазимо и у примерима као што је 19, где је ситуација означена глаголом *шребайти* претходила некој другој ситуацији, као нека врста њеног узрока или омогућивача. Тад глагол *шребайти* стоји у неком глаголском облику који означава прошлост (у пр. 8 то је перфекат, али би био могућ нпр. и приповедачки футур), а друга остварена ситуација означена је зависном клаузом⁵:

(19) То ми је постало јасно после толиких година страћених у трагању за скривеним смислом. Требало је да прођу године и године па да схватим да смисао не могу пронаћи [...] (ЕК: С. Басара, *Фама о бициклистима*). = „Прошле су године и године и тек онда сам схватио [...]“ (= „Требале су ми године и године да схватим / бих схватио [...]“)

3. Експлицитна (књижевнојезичка) норма у вези с глаголом *шребайти*

Књижевнојезичку норму у вези с глаголом *шребайти* прописао је још Вук, у 1. издању Рјечника (1818). Та одредница гласи овако:

1. vonnöthen sein, opus est: „Не треба ми он“ и „не требам њега“ и 2. oportet (ire): треба (ићи).

Дакле, у првом значењу глагол *шребайти* је личан, а у другом безличан.⁶

Идући за Вуком, такву употребу глагола *шребайти* прописивали су и каснији граматичари и нормативисти – Маретић (1924), Јонке (1962–1963), Стевановић (1975), Брабец–Храсте–Живковић²1954.

Једна од последица те норме – која се, пошто је везана за језичку форму, најлакше и уочава и памти – јесте да се може употребити само 3. лице јд. средњег рода – *шреба*, *шребало је*, *шребало би*, *шребаће* и сл. – а да су сви други облици глагола *шребайти* забрањени.

4. Ипак, (и) лични облици

Језичка пракса противила се норми још у Вуково доба и наставила је то да чини до данас. Танасић (1995–1996: 45) наводи примере из грађе за речник

⁵ По врсти је та зависна клауза, чини се, наменска – у оном смислу у ком тај термин употребљава Поповић 1977.

⁶ Како објашњава С. Марковић (1959: 316–317), безлична употреба глагола *шребайти* потиче од безличних конструкција с именицом *шр(и)еба* – а то су *нема / није шребе*, *шреба је / није шреба* – које налазимо често код наших писаца из 19. века; „[...] види се јасно да се према *шреба је* opus est образovalo безлично *шреба* које је под утицајем *шреба је* чувало своју безличност“.

САНУ у којима је он употребљен као личан; у питању су примери из периода од краја 19. века до средине прошлог, из штампе и књижевности. Ево неких:

(20) Кад требамо да се састанемо (Ј. Веселиновић).

(21) Требао сам одговорити (Д. Васић).

(22) Брат му је ... требао у зору да порани и дође (М. Црњански).

(23) Порта је требала гледати да бар српскога кнеза привеже за себе (С. Јовановић).

Танасић (1995–1996: 45) цитира и савремене примере с личним облицима глагола *ѝребати* забележене на телевизији.

М. Стевановић (³1979: 604) резимира тадашње стање у вези с употребом глагола *ѝребати* следећим речима: „Али и поред тога што ту особину [личне облике глагола *ѝребати*] срећемо ево и код врло значајних писаца, граматичари јој се, оштро супротстављају. И уколико се она чешће среће у језичкој пракси, утолико јој се више спори књижевнојезички карактер, не само у школским уџбеницима граматике него и у другим језичким приручницима“. Ипак, Стевановић сматра да за то има разлога, „јер се у народним говорима штокавског дијалекта који чине најужу основу књижевног језика глагол *ѝребати* у значењу *müssen* употребљава безлично“.

5. Безлични облик и хибридни облици у личној конструкцији

5.1. У пракси се јављају и конструкције у којима се налази безлични облик глагола *ѝребати* а које неки нормативисти не прихватају.

Тако се у *Нашем језику* из 1935. критикује следећа реченица:

(24) Он би требало да на суду каже све што зна.

За њу се каже да је „неправилно склопљена“, и као исправна наводи реченица *Требало би да он...* (НЈ 1935). Да је таквих примера било и раније, показује С. Танасић (1995–1996: 46), који цитира два: један Вука Врчевића (*Ми би ѝребало казати ѝм мудрим и зенђелим народима ону нашу сѝару ѝријовијеѝку*), а други С. Јаковљевића, који смо већ навели у другом контексту (*Ко може да убеди ову мајку, да је њен син ѝребало да ѝоине*).

П. Ивић (1953: 275–276)⁷ цитира следећи пример:

(25) Сада бих ја требало на тебе да се наљутим.

Затим објашњава због чега је таква конструкција неприхватљива: у њој *ѝребало* „није у складу ни са чим“: говорник је мушкарац, а *ѝребало* је об-

⁷ У самом часопису *Наш језик*, у којем је та поука објављена, стоје само иницијали њеног аутора: П. И. Међутим, С. Марковић (1954: 246) је изричито приписује П. Ивићу.

лик средњег рода; облик *бих* је у 1. л. јд., а *џребало* је део безличног облика, који самим тим претпоставља 3. л. једине. П. Ивић констатује да су такве „накарадне“, „наказне“ конструкције настале механичком применом правила да се мора узети безлични облик глагола *џребати*, због чега многи у писању замењују облик *џребао* – како би иначе рекли – са *џребало*. Ивић закључује да „није довољно лични облик глагола *џребати* заменити безличним, већ је потребно саму *конструкцију* учинити безличном, онако како то захтева исправно језичко осећање“, дакле: *Сада би џребало да се ја на џебе наљућим* (исто: 275–276; курзив из цитата ауторов). Безлична конструкција, очигледно, подразумева да глагол *џребати* стоји испред субјекта.

Слично томе, С.П. (1955) критикује пример [...] *иако су ови концерџи џребало ... да џо свему џреџтављају једну озбиљну манифестацију ове врсте музике [...]*, коментаришући га на следећи начин: „Очевидно је писац био написао глагол *џребати* у личном облику *џребали*, па му је, ваљда, неко поправио на безлично *џребало*, али је заборавио да преправи и остали део реченице“, и наводи као исправну следећу формулацију: *иако је џребало да ови концерџи џреџтављају [...]*. А С. Марковић (1954) критикује пример из штампе *Саставао [је] усџав којим је власти кнежева џребало да буде знаџно ораничена* и препоручује ... *усџав којим је џребало да власти кнежева буде знаџно ораничена*.

Насупрот наведеним граматичарима, Фекете (2008) као исправно наводи *ми би џребало да радимо, ви не би џребало да џовориџе*.

Исте конструкције налазе се и у односним реченицама, онда кад је испред глагола *џребати* као предиката односне реченице заменица *који* у функцији субјекта. Тада се среће или безлични облик глагола *џребати* (као у пр. 29, који је Вуков, а налази га Марковић (1950) у речнику Броза и Ивеквића), или његов хибридни облик, састављен од радног гл. придева у средњем роду и једини и од персоналног облика помоћног глагола (као у пр. 30, који смо забележили на једном званичном скупу):

(29) Ти си Христос син Божји који је требало да дође на свијет.

(30) [...] за студенте који су тај испит давно требало да положи.

Нормативисти ни у том случају не дозвољавају хибридне облике, али дозвољавају безлични. Св. П. (П. 1956а) примећује да глагол *џребати* није добро употребљен у примерима [...] *неколико џесама [...]* *које су џребало да буду мало рефлексивније* и [...] *оних који су џо захџевима родбине џребало да буду свеџи*, и препоручује следећа решења: *неколико џесама [...]* *које је џребало да буду свеџи* и *мало рефлексивније*, односно *оних који је џо захџевима родбине џребало да буду свеџи* – дакле, безлични облик иза субјекта *који*. Пецо и Пешикан (1967: 349) реченицу *који су џребало да дођу* називају „бесмисленом комбинацијом“ и препоручују *који је џребало да дођу* и – формулација на коју другде нисмо наишли – *за које је џребало да дођу*. Ови аутори изричито кажу да је боље чак и разговорно *који су џребали да дођу* „него вештачко комбиновање једине и множине“ какво налазимо у примеру *су џребало*.

5.2. У примерима наведеним у претходној подтачки глагол *йѝребайѝи* је стајао у потенцијалу или перфекту. Нормативисти су много мање примећивали да је глагол *йѝребайѝи* у личној конструкцији и онда кад се налази иза субјекта а стоји у презенту; штавише, таква употреба се често препоручује као правилна. На пример, уместо *Ми йѝребамо знайѝи своја имена и имена својих очева* аутор „Језичких поука“ у часопису *Наш језик* (НЈ 1934) препоручује *Ми йѝреба да знамо [...]*. У једном другом броју истог часописа (НЈ 1935) аутор поука примећује у т. 71. да је реченица *Он би йѝребало да на суду каже све йѝшо зна* „неправилно склопљена“, али то исто не примећује у т. 65, где пример *Руковаоц завода йѝреба да йази [...]* наводи само зато да би реаговао на облик *руковаоц*. Јонке (1962–1963) уместо *Ви йѝребайѝе доћи у школу у осам сайѝи* препоручује *Ви йѝреба да доћейѝе у школу у осам сайѝи*; уместо *Ми йѝребамо йѝйѝайѝи искусније људе* налаже *Ми йѝреба да йѝйѝамо искусније људе*; а међу „правилним“ примерима наводи и *Ја йѝреба да найѝишем задаћу вечерас*; *Ти йѝреба да доћеш у казалишйѝе*. Стевановић (1975: 348) препоручује *Ти йѝреба да доћеш* (на супрот неправилном *Ти йѝребаш*), а на другом месту (Стевановић 1967: 242) као правилне наводи примере *Ученик йѝреба да буде марљив*, *Он йѝреба да каже кад се враћа*. Идући за Јонкеом, Остојић (1997: 15) не примећује да у примерима *Ти йѝреба да идеш*, *Он йѝреба йѝо да уради* има нечег необичног. Клајн (2003) као пример за безличну употребу глагола *йѝребайѝи* наводи *Сви йѝреба да доћу*.

С. Танасић (1995–1996), који констатује да се данас глагол *йѝребайѝи* доминантно употребљава управо у безличном облику и са субјектом, примећује да је у примерима као што је *Марко йѝреба да йѝрочиѝа књиѝу* ситуација регуларна само наизглед, будући да је у њима глагол *йѝребайѝи* употребљен као личан, а не безличан. То се доказује тиме што га је немогуће заменити безличним глаголом *ваљайѝи* или неком безличном реченицом другог типа: реченице *Марко ваља да йѝрочиѝа књиѝу*; *Марко би било йѝйѝребно да йѝрочиѝа књиѝу*; *Марко је неойѝходно да йѝрочиѝа књиѝу* нису могуће. Он закључује да конструкција као што је *Марко йѝреба да ойѝйѝуѝује* „припада конструкцијама са личном употребом овог глагола, и њу треба вратити међу такве конструкције“ (*исйѝо*: 51).

5.3. Дакле, шта се догодило?

Очито да је норма у вези с безличношћу глагола *йѝребайѝи* од самог почетка схваћена на два начина. Први је да безличност глагола *йѝребайѝи* подразумева и његов безличан облик и безличну конструкцију. Такво схватање је захтевније (тражи да говорник реченицу коју би најпре спонтано изговорио пренаочи тако да глагол *йѝребайѝи* стави испред субјекта), стога и мање популарно, а заступају га (у прошлости и данас) више нормативисти него обични корисници језика.

Друго решење, које је мање захтевно и знатно популарније, а примењују га и корисници језика и многи нормативисти (иако га ови други по правилу не експлицирају), јесте да је довољан безлични облик глагола *йѝребайѝи* (што ће рећи 3. л. јд. средњег рода), који може да остане и иза субјекта. У презенту они најчешће нуде такво решење.

Корисници језика налазе и треће решење: употребљавајући личну конструкцију, стварају хибридне облике глагола *џребаџи*, стављајући у лични (конгруентни) облик само помоћни глагол. Нормативисти такве облике по правилу не одобравају.

Одакле, најпре, хибридни облици? Несумњиво одатле што говорник / писац осећа обавезу (поводећи се за својим језичким осећањем) да предикат стави у конгруентан облик са субјектом (исказаним или не); међутим, пошто на личним облицима глагола *џребаџи*, као и на оним његовим облицима на којима се распознаје род, стоји забрана, он то чини делимично: у одговарајуће лице ставља само помоћни глагол, који је мање упадљив, док радни глаголски придев остаје у дозвољеном облику *џребало*.

А одакле безлично *џреба* у конструкцијама иза субјекта? Танасић (1995–1996: 50) сматра да су оне настале у пракси, услед великог притиска књижевнојезичке норме, а да су је нормативисти прихватили – најпре прогласивши употребу овог глагола у примерима као што су *Марко џреба да кџи књију* безличном.

Да је вероватан разлог за настанак таквих конструкција управо притисак норме а не неки унутрашњејезички разлог, показује њихово одсуство у перфекту: нико – чак ни онај ко каже *ја / џи / ми / ви / они џреба* – неће рећи *ја је џребало, џи је џребало, ми је џребало* итд. (в. и Прањковић 2002: 33–34). Видели смо да се у тим случајевима радије прибегава хибридним облицима, у којима са субјектом конгруира помоћни глагол. Глаголе *џребаџи* у другим глаголским облицима – на пример футуру првом или футуру другом – нико у литератури и не коментарише, вероватно зато што су у пракси знатно ређи него облици презента или потенцијала; ипак, реченице као *ја ће џребаџи да дођем, џи ће џребаџи да дођеш* и сл., односно *кад ја буде џребало да дођем, кад џи буде џребало да дођеш* итд. засигурно нико не би склопио.

Међутим, препоруке нормативиста да се *џреба* стави у личну конструкцију, као и такви примери из праксе, говоре нам следеће: образованим говорницима српског језика – онима који су били дуже подучавани норми – примери као што су *Ја џреба да идем* не парају уши.⁸ Чини се да је то добар пример како се језичко осећање може променити под утицајем књижевнојезичке норме – мада, наравно, не треба занемарити ни чињеницу да је облик *џреба* краћи и, стога, говорницима згоднији него облици *џребам, џребаџи, џребају* и сл.

⁸ У вези с тим занимљиво је како С. Кордић (1997: 79) описује синтаксичко понашање глагола *џребаџи*: „1) Када долази с *да* плус презент, глагол је увијек у облику *џреба* ако је формом презент: *Треба да учџи / да учџиџе / да уче*. [...] Ако је *џребаџи* формом перфект, онда се појављује било у облику *џребало је* било у облику конгруентном са субјектом допунског глагола: *Требало је више да учи, Требала је више да учи*“. Одговор на питање зашто се лични облици јављају само у перфекту, а не и у презенту, лежи можда у корпусу којим се ауторка користила: она помиње да је то корпус из књиге *Разјоворни срјскохрватјски језик* С. Савић и В. Половине – а тај је корпус настао снимањем разговора образованих говорника српског језика из урбане средине (Савићева и Половина 1989: 2).

6. Врхунац конфузије и један начин да се она реши

Видели смо (т. 4) да се огрешење о експлицитну норму може састојати у томе да се уместо безличног употребе лични облици глагола *требати*. У пракси се, међутим, догађа и обрнуто: да се употреби безлични облик тамо где би уместан био лични. Тако С.П. (1956) наводи, и критикује, следећи пример:

(31) Позоришту је требало известан број штатиста (*Политика*, 27. VI 1955).

Новинар је, очигледно, од себе захтевао више него што би то чинио нормативиста. А до које мере влада збрка у погледу пожељних облика глагола *требати*, показују следећи примери, у којима је хибридни облик употребљен тамо где би на месту био безлични (пр. 32 забележио је у филмском титлу Радић 2003: 131, а наводи га у другачијем контексту; пр. 33 забележили смо у штампи):

(32) Требало бих да вас ухапсим.

(33) Ово је један од оних дана кад бих требало да размислим о последицама својих поступака (*Политикин Забавник*, Гарфилд).

Стога се дешава да се глагол *требати* напросто избегава. Није ретко срести образованог човека који – не желећи да размишља о томе да ли је глагол *требати* употребио „правилно“ или не – говори *Појребне су ми нове циљеле* уместо *Требају ми нове циљеле*; има и лектора који систематски избацују све личне облике глагола *требати*, били они легитимни са гледишта експлицитне норме или не. Да то није никакво ново стање, говори нам С. Марковић (1950: 311):

С једне стране, у разговорном језику употреба ових [личних] облика све је чешћа, она узима све више маха – и где треба и где не треба. [...] С друге стране, у књижевном језику, дакле у писању, постоји тенденција искључиве употребе безличних облика – и где мора и где не мора. Тамо где је то немогуће, тј. где би употреба личног облика била на свом месту, он се просто напросто избегне и глагол *требати* замени се другом речју, обично изразом „бити потребан“, да се не би погрешило.

9. Опет о норми: кад безлична конструкција није могућа?

9.1. Неки граматичари наводе примере у којима конструкција с глаголом *требати* не може бити безлична. Први је то учинио С. Марковић (1954: 246–247), који примећује да у односним реченицама у којима је односна заменица у функцији субјекта ред речи не може да се измени; као пример наводи две реченице од истог писца – *Састављао [је] устав којим је власти кнежевца*

*џребало да буде знајно ојраничена и Издао [је] књићу ... која је џребало да џоради у користи кнежева наследној џрава – и констатује да се само у првој ред речи може изменити тако да се створи безлична конструкција: усћав којим је џребало да власти кнежева буде знајно ојраничена. У другој се то не може, „и увијек је тако кад је у релативној реченици субјекат релативна заменица“. У таквим случајевима „језичко осјећање [се] супротставља граматичкој правилности, тежећи ка личним облицима“: у примерима, нађеним у штампи, као што је *Саслушани су свједоци који је џребало да докажу [...]*, „језичко осјећање тежи ка конструкцијама“ *који су џребали да*.*

Такође, И. Клајн (2003) примећује да је у реченицама као што је *Ево имена људи који су џребали да џоворе* облик *су џребали* погрешан (мисли, наравно, на експлицитну норму) и додаје: „али не би ваљало ни 'који је требало да говоре', јер се не слаже са субјектом у множини“ (Клајн 2003: 226). Као „једини излаз“ он препоручује да се *џребати* замени неким другим глаголом (нпр. *имајти*, *морати*). Проблем је, међутим, у томе што *џребати* и *морати*, одн. *џребати* и *имајти* обично не значе исто (па се већ у наведеном примеру *џребати* не може заменити тим другим глаголима а да се значење не промени).

Односне реченице као један од случајева у којима се правило о безличности глагола *џребати* „не да лако спровести“ Клајн помиње и на другом месту (2004: 149), наводећи пример *Ту су сви они који су џребали да дођу*. Клајн препоручује следеће:

Принуђени смо, дакле (насупротив старијим нормативним граматикама које овакве случајеве углавном нису ни имале у виду), да допустимо и личне облике глагола **требати** у случајевима када је овај у прошлом времену или кондиционалу и када му субјекат претходи (где се под субјектом подразумева и релативна заменица). При том морамо имати на уму да је ово изузетак од општег правила и да ћемо му прибегавати само када нема никакве могућности да се употреби безлична конструкција.

Остаје нејасно, међутим, због чега случајеве кад субјекат претходи глаголу *џребати* који се налази у презенту треба третирати другачије него оне у којима он стоји у перфекту или потенцијалу.

9.2. Клајн (2004) помиње још један случај кад је личне облике глагола *џребати* тешко заменити безличним – а то је кад тематско-рематики односи захтевају да субјекат дође на почетак реченице, као у следећем примеру:

(34) Ми нисмо требали да дођемо, али смо ипак дошли.

Такав би био и пример који наводи С. Танасић (1995–1996: 49), с коментаром да „постоје случајеви када комуникативни циљ захтева личну употребу глагола *џребати*“:

(35) Петар ће сада поћи, а Марко треба да сачека другове.

9.3. Марковић (1954: 250) наводи да глагол *шребайџи* мора бити личан и кад се нађе у напоредној конструкцији с неким другим модалним глаголом, као што је у Давичовом примеру *Није урадила оно што је могла, шребала*. Ево неких примера и из нашег корпуса:

(36) [...] не чиним ли нешто што не бих смела и требала учинити? (ЕК: Б. Ћосић).

(37) [...] јер је заиста то био онај тренутак кад је Црква могла да каже своју реч и требала да каже своју реч [...] (ЕК: *Православље*).

(38) Ово је политичка одлука за коју су депутати добили задатак и они су и требали и морали да донесу овакав акт (ЕК: *НИН*).

9.4. Глагол *шребайџи* често се допуњује и инфинитивом, када мора бити личан, јер тада једини он у реченици носи податак о лицу субјекта. Граматичари традиционално такву конструкцију забрањују, прописујући безличне облике глагола *шребайџи* и конструкцију *да* с презентом: нпр. уместо *Не шребайџе се журиџи* – *Не шреба да се журиџе* (Ковачевић 1957–1958: 106) (в. и Јонке 1962–1963; Стевановић 1967: 242).

Неки аутори осећају, међутим, отпор према таквом решењу: Марковић (1954: 248–249) каже да се реченице као што је *А кад је шребао реџулисџи свој радни однос* „могу подвргнути [sic!] граматичкој правилности“, али да би се тад инфинитив морао заменити конструкцијом *да* + презент, што би било наметање те конструкције на рачун инфинитива.

У вези с тим, Марковић (1954: 250) сматра да глагол *шребайџи* мора бити личан и онда кад треба аутентично приказати говор књижевних јунака који потичу из крајева у којима се употребљава инфинитив, а не конструкција *да*+презент. Тако је у примеру из Ћопићевог романа *Пролом*, у којем сељак каже: *А што сџе ударали на силу, кад нијесџе били кадри издржаџи?! Нијесџе шребали ни зайочињаџи...!*

10. Захтеви за новом нормом

Предлози, па чак и захтеви да се уведе нова норма у вези с глаголом *шребайџи* чули су се више пута. С. Марковић (1954) констатује да је „безличност глагола *шребайџи* већ знатно поколебана“ и закључује: „[...] наша нормативна граматика мора се позабавити питањем да ли се употреба личних облика глагола *шребайџи* може и даље проглашавати апсолутно неправилном“ (стр. 249, одн. 252). С. Ковачевић (1957–1958: 106) још је експлицитнији: за примере *Не шребайџе се журиџи / да се журиџе*, *Требао си казаџи / да кажеш*, *Њејова је сесџра шребала да се уда*, какве „све чешће чујемо“, каже: „Против таквих конструкција не буни се наш осјећај за конгруенцију, па зашто да их онда не озаконимо“.

С. Танасић (1995–1996: 52) сугерише „признавање статуса у стандардном језику и конструкцијама са личном употребом овога глагола у случају када он тражи глаголску допуну“. А Остојић (1997: 18) истиче потребу за „озбиљним кодификаторским захватом“ у вези с глаголом *шребайџи*.

Сви ови аутори су под променом норме подразумевали признавање личних облика глагола *требати*; али шта ћемо са безличним облицима у личним конструкцијама, које су, као што смо видели, неприхватљиви са гледишта граматике (имплицитне норме), али уобичајени и прихваћени чак и од стране неких нормативиста?

11. Још мало теорије: како изгледа безлична конструкција?

Видели смо да безлична конструкција предвиђа да глагол *требати* дође испред субјекта, што граматичари некад износе експлицитно, а некад помоћу примера: нпр. не *Бразилијанци су требали да победо*, него *Требало је да Бразилијанци победо* (Марковић 1950: 315); не *Сада бих ја требало на тебе да се наљућим*, него *Сада би требало да се ја на тебе наљућим* (Ивић 1953: 276); не *Жена је требало да донесе млијeko у освић зоре*, него *Требало је да жена донесе млијeko у освић зоре* (Јонке 1962–1963: 157); не *И они требају да дају свој део*, него *Треба и они да дају свој део* (Клајн 2004: 149) итд. Наиме, граматичари подразумевају да глагол *требати*, кад се нађе иза субјекта, с тим субјектом мора да конгруира (Ивић 1953: 275; Клајн 2003: 226; Клајн 2004: 149); а ако то образлажу, позивају се на „осећај за конгруенцију“ (Ковачевић 1957–1958: 106), односно „језичко осећање“ (Марковић 1954: 246). Да то исто подразумева и већина говорника српског језика (укључујући и оне образоване и добре стилисте), показује употреба глагола *требати* као личног.

Испред глагола *требати*, међутим, могу доћи сви остали реченични чланови осим субјекта. Ево неких примера са правим објектом испред глагола *требати* које наводи Танасић (1995–1996: 50–51), уз напомену да се такве реченице „јављају сасвим регуларно“:

(39) Јер је све оно требало упамтити (Д. Васић).

(40) Вишегодишње биљке треба редовно чистити (*Полићика*, 21. VII 1995).

То, заправо, значи да језичко осећање на које се лингвисти позивају подразумева следеће правило: ако се глагол нађе иза субјекта, он се осећа као предикат *штој субјекта*, и не може бити предикат више, безличне клаузе.

Да ли, међутим, то правило важи увек?

У безличним конструкцијама се употребљавају многи глаголи, међу њима и *изгледајти* и *чинијти се*. У ЕК смо наишли на примере у којима су они употребљени у безличном облику а стоје иза субјекта, неиздвојени и праћени везником *да*. Са глаголом *изгледајти* има свега три примера, и то само кад он стоји у 3. л. јд. презента – управо тамо где лични и безлични облик изгледају исто и управо онако како се то десило и с глаголом *требати*:

(41) [...] он изгледа да те воли, а и ти њега (ЕК: Т. Харди, *Незнани Цуд*).

(42) [...] а он изгледа да уопште више не дише (ЕК: М. Ђурђевић, *Убиство у Академији наука*).

(43) Па Паша је њу напустио. А она изгледа да је дошла за њим из провинције и чекала га у свом стану [...] (ЕК: М. Миланков, *Незнанка*).

Са безличним *чини се да* иза субјекта има много више примера (овлашним прегледањем ЕК добили смо неколико десетина). Навешћемо три, уз напомену да су ствари у пр. 28 отишле и корак даље – али опет стопама глагола *ћребаћи* – пошто субјекат стоји у 3. л. мн., где се лични и безлични облик глагола не подударају. Међутим, треба истаћи и да примере са редом речи по моделу *Он / Она се чини да ...* нисмо нашли, што значи да се израз *чини се да* узима као окамењен:

(44) Наредни одломак чини се да почиње једном самосталном реченицом [...] (ЕК: Д. Киш, *Час анаџомије*).

(45) Наслеђе, као чинилац развоја, чини се да је врло давно запажено [...] (ЕК: Ж. Требјешанин, *Представа о дејшеу у српској култури*).

(46) Иако је човек другачији од свих бића, окрутни закони опстанка чини се да у људском свету долазе до посебног изражаја (ЕК: *Полиџика*, 2000).

Да ли се и безлични облици *ћреба / ћребало би* могу посматрати као окамењени и на основу тога дозволити после субјекта? Управо то сматра Прањковић (2002: 34): „устаљени модални изрази типа *ћреба да, ћребало је да, ћребаћи ће да*“ могли би се допустити иза субјекта; међутим, такве реченице би биле „стилски изразито обиљежене (као ’књишке’, понешто ’ушто-гљене’, недотјеране и сл.“ (Прањковић 2002: 34). У тим случајевима ред речи би морао бити управо такав: не *Сестира је ћребало да најише задаћак*, него *Сестира ћребало је да најише задаћак* (истио: 35).

Рекли бисмо, међутим, да би ово правило још више компликовало ионако замршену употребу глагола *ћребаћи*, те да би га било боље избећи – утолико пре што изрази као *чини се да* нису нити чести нити имају семантику блиску глаголу *ћребаћи*.

Остаје још једна могућност: да је језичко осећање допустило да субјекат дође испред глагола *ћребаћи* на исти начин на који то могу други реченични чланови, да би се експлицитно означио као тема реченице. Слично питање поставља и Танасић (1995–1996: 49): „је ли ово, можда, само субјекат глагола у позицији допунске реченице помјерен на почетак сложене реченице?“. Међутим, он одмах одбацује такву претпоставку, јер „ако би се у реченици: Марко *ћреба да* прочита књигу – субјекат *Марко* прихватио као субјекат глагола *ћрочића* а глагол *ћреба* третирао као безличан, онда би морала постојати могућност образовања идентичне реченице са глаголом *ваљачи*“ – али реченице као што су *Марко ваља / би ваљало да ћрочића књиу* „нису прихватљиве“.

Међутим, занимљиво је да С. Танасић (1995–1996: 50) констатује да „постоји један случај када се именска ријеч у облику номинатива на почет-

ку сложене реченице са безлично употријебљеним глаголом *џребати* може сматрати за субјекат допунске реченице“ и наводи следеће примере:

(47) Прва група требало би да буде распоређена (Студио Б, 7. 7. 1995).

(48) Ти основни циљеви треба да буду омогућени (*Ослобођење*, 24. 3. 1970, 5).

(49) Иако неопходна, ревизија нормe књижевног језика треба да се врши опрезно (*Наш језик*, 22/1–2, 8).

Уз напомену да се такви примери не налазе у грађи за речник САНУ, што нам говори да је та појава „новијег датума“, аутор коментарише да „језик није дозвољавао“ да се испред глагола *џребати* нађе субјекат зависне пасивне реченице, те да се у таквим случајевима он употребљавао у личном облику (*истио*: 51). Он, такође, сугерише аналогију према активним облицима истих реченица, у којима би испред глагола требати стајао објекат: *Те основне циљеве џреба омоућити* (*истио*: 50).

О питању да ли се пр. 47 и 48 начелно разликују од примера из т. 5.1, могло би се дискутовати, а у пр. 49 глагол *џребати* би могао бити и у личном облику; суштина је у томе да се на то питање не може одговорити објективно, јер је интерпретација облика глагола *џребати*, као и природе читаве конструкције (лична или безлична), по природи субјективна: зависи од фамозног језичког осећања. А примери 41–46, иако их већина говорника нашег језика вероватно не би оценила као најсрећније, наводе на помисао да се с тим језичким осећањем нешто догађа на наше очи.⁹ Ипак, сматрамо да оно и даље претежно тражи да глагол *џребати* у положају иза субјекта с њим конгруира; другим речима, да је немогућност да се каже *ја је џребало, ја ће џребати, (кад) ја буде џребало* аргумент далеко јачи него (још увек) спорадична појава неких окамењених безличних конструкција иза субјекта.

Дужни смо да поменемо још један евентуални аргумент за безлично *џребати* иза субјекта: епистемичко *морати* јавља се и као безлично *мора* иза субјекта, који може бити било ког лица (мада то, наравно, није неопходно – како показује и пр. 51). Ево неколико примера из ЕК:

(50) Мислите, да бушимо рупе у земљи у нади да ћемо наћи нафту? Ви мора да сте луди (ЕК: *Економист џајазин*).

⁹ Прањковић (2002: 33) сматра да се иза безличне употребе глагола *џребати* иза субјекта крије једно теоријско питање. Он каже: „конструкције типа *Жена је џребало да донесе млијеко* некоректне су не (само) због конгруенцијске збрке [...] него зато што се таквим пермутирањем компонената главни дио субординиране структуре (зависносложене реченице) смјешта унутар зависнога, а такве преоблике нису структурно законите и не сусрећу се ни у једном типу зависнослужених структура“, а у фусноти допуњује: „Стога је некоректно и неовјерено, на примјер: **Будући да сће дошли, нисте нас нашли, џрије заказаној времена* или **Кад је уљедао, није ни џоздравио, џролазника на суйројној сирани улице*“. Међутим, тврдња је очигледно прејака: не само што се главни део структуре може уметнути у зависни као издвојен (*Он је, кажу, добар човек*) него се, као што смо видели, испред глагола *џребати* могу наћи други реченични чланови осим субјекта (пр. 39, 40). Поврх тога долазе и примери као што су 47–53 – а вероватно и други случајеви. Читав проблем, заправо, остаје да се испита.

(51) У једном тренутку ми је рекао: „Ти мора да пишеш песме?“ Вајкао сам се који тренутак, па признао. „Мора да их имаш у џепу или их знаш напамет!“ (ЕК: С. Раичковић, *У друшћиву ѿесника*).

(52) Како са њима причате, мислим на ком језику причате са баком? На француском, каже она. А тако... они мора да су онда давно отишли из Србије? Да, после рата (ЕК: *Полићика*).

(53) Безазлено је приметила да ја мора да сам завршио драму чим се тако безбрижно шеткам (ЕК: *Полићика*).

Међутим, у ЕК нисмо наишли ни на један пример са глаголом *ћребаћи* грађен по моделу примера са глаголом *мораћи*. Друго: безлично *мора* иза субјекта у значењу епистемичке модалности обавезно је (*Ти мораћ да ћишећ ѿесме* и сл. не означава више епистемичку, него деонтичку модалност),¹⁰ а безлично *ћреба* није (нпр. чује се и *Они ћреба да су већ дошли* и *Они ћребају да су већ дошли*).

12. Нова норма?

12.1. Нову норму, која први пут подразумева и личне облике глагола *ћребаћи*, предложио је П. Пипер (2005: 640–641). Он каже следеће (нумерација примера је његова):

Ако је тај пунозначни глагол (уз који стоји модални глагол *ћребаћи*) у облику *да*-конструкције, он се скоро увек употребљава безлично (36) [*Треба да ћочнем*]. Изузетак чине случајеви када је глагол *ћребаћи* у прошлом времену или у потенцијалу. Тада је уместо безличног облика глагола *ћребаћи* (38), (39) боље употребити лични глаголски облик (40), (41) или ставити безлични облик глагола *ћребаћи* на почетак реченице (42), (43). Уп.

(38) ?Ја сам требало да почнем.

(39) ?Ја бих требало да почнем.

(40) Ја сам требао да почнем.

(41) Ја бих требао да почнем.

(42) Требало је да ја почнем.

(43) Требало би да ја почнем.

Овде неколико речи коментара. Најпре, није јасно да ли исказ да се пунозначни глагол „скоро увек употребљава безлично“ треба схватити као констатацију о постојећем стању или као пропис; израз „скоро увек“ упућује на

¹⁰ Хансен (2007: 40) примећује да су такви случајеви маргинални за категорију модалних глагола, јер се ови тада приближавају реченичним прилозима – што је начин на који су постале речи *можда* и *ваљда*.

оно прво, а препорука која следи указује на друго. Ако је констатација, видели смо да се не може сматрати сасвим тачном; ако је пропис, није јасно зашто се односи само на перфекат и потенцијал, не и на презент. Друго: занимљиво је да се реченице у пр. 38 и 39 проглашавају (знаком питања испред њих) дискутабилним, а не и сасвим неприхватљивим – каквим су их сматрали досадашњи граматичари.

Пропис да се глагол *ћребайи* може наћи и као личан важи и за случајеве кад је пунозначни глагол у инфинитиву, па су могући и *Треба ћочейи* и (у западном делу српског говорног подручја) *Требаи ћочейи* (Пипер 2005: 641).

П. Пипер (2005: 645) предвиђа и безлични и личне облике глагола *ћребайи* и за епистемичку модалност (нумерација примера је његова):

- (80) Требало је да је досад стигао.
- (81) Требало би да је досад стигао.
- (82) Требао је досад стићи.
- (83) Требала је досад стићи.
- (84) Требала је досад да стигне.

Међутим, у напомени каже следеће: „Најширу употребу имају безлични облици глагола *ћребайи* у значењу оцене садржаја пропозиције као врло вероватног“.

Ову констатацију би свакако требало испитати на примерима. Од десетак примера за епистемичку модалност на које смо ми наишли, у половини је глагол *ћребайи* експлицитно лични (субјекат реченице се налази испред њега). Чини се да је сигнал за епистемичку модалност другачији, а не безличност глагола: презент одн. потенцијал глагола *ћребайи*,¹¹ заједно са перфектом пунозначног глагола, практично стављају до знања да је реч о епистемичкој модалности; у том случају глагол *ћребайи* начелно може бити и личан и безличан. Као што смо навели и на почетку рада, ако је глагол *ћребайи* употребљен у перфекту (као у нашем пр. 6, или у пр. 84 код П. Пипера), модалност се може схватити и као деонтичка и као епистемичка, а глагол *ћребайи* и тада може бити и личан и безличан.

12.2. Из т. 5 и 6 јасно је да је језичко осећање несигурно и помућено балансирањем између имплицитне и експлицитне норме. Да би се такво стање превладало, нова експлицитна норма морала би да буде једноставна, а то значи и доследна у том смислу што не би правила разлику између различитих глаголских облика у којима стоји глагол *ћребайи*, по цену да иде и против устаљених обичаја. Та норма би изгледала овако:

1) Кад захтева допуну у виду глаголске јединице, глагол *ћребайи* може стајати и у личним облицима (*ћребам, ћребаш, ћреба, ћребамо, ћребаше,*

¹¹ Пример *Требало је да је досад сћиіао* (пр. 80 код П. Пипера) за наше језичко осећање је на граници прихватљивости, а ни претраживањем електронског корпуса нисмо добили ниједан сличан. Неупоредиво обичнији био би презент, одн. потенцијал (овај други говорник би употребио да би ублажио свој суд): *Треба / Требало би да је досад сћиіао*.

шребају; шребао сам, шребала си, шребао је...; шребао бих, шребала би, шребали бисмо...; шребаћу, шребаћеш, шребаће...; (кад) будем шребао, (кад) будеш шребала...) и у безличном облику (*шреба, шребало је, шребало би, шребаће, буде шребало*).

2) Кад стоји испред субјекта, може бити и безличан (*Треба да ићи одеш шамо, Требало је да ићи одеш шамо, Требало би да ићи одеш шамо*) и личан (*Требаи ићи да одеш шамо, Требала си ићи да одеш шамо, Требала би ићи да одеш шамо*).

3) Кад се налази иза субјекта, мора стајати у личном облику (*Ја шребам да идем, Они шребају да иду, Ја сам шребала да идем, Они су шребали да иду, Ја бих шребала да идем* итд.; *човек који је шребао да иде, људи који би шребали да иду*).

4) Испред безличних облика глагола *шребайи* могу стајати други реченични чланови осим субјекта (*Њеџа шреба да видим сушра; Сушра шреба да ја видим; човек коџа је шребало је уџознаш; човек о коме би шребало да разоварамо*). Наравно, и у тим случајевима могу се употребити лични облици (*Њеџа шребам да видим сушра; Сушра шребам да ја видим; човек коџа си шребала да уџознаш; човек о коме бисмо шребали да разоварамо*).

То би значило да би били правилни и облици *Треба да идем, Треба да идеш, Треба да иду* и сл. и *Требам да идем, Требаи да идеш, Требају да иду* – зависно од тога где би говорник ставио субјекат: у првом случају то би морало бити иза *шреба*, у другом испред. Пошто се, наравно, то не може знати, та два низа облика практично би функционисали као дублети, све док у пракси не превлада један.

13. Да ли безлични облик и лични (персонални) облици глагола *шребайи* значе исто?

Досадашња разматрања глагола *шребайи* нису узимала у обзир евентуалне семантичке разлике између његовог безличног и личних облика. При томе треба имати у виду да тај глагол означава две врсте обавезе: ону која проистиче из постојећег плана, и ону коју говорник субјективно приписује некоме. Другим речима, *шребайи* означава или оно што се очекује (што сви очекују) или оно што говорник лично очекује.

Чини се да се та семантичка разлика може донекле везати за различите облике глагола *шребайи*. На пример, реченица *Треба / Требало би да министар данас њоднесе осџавку* пре би означавала очекивање да се ситуација одигра (јер је тако планирано, најављено и сл.), а реченица *Министар шреба / би шребао данас да њоднесе осџавку* подједнако би могла да значи и такво очекивање и обавезу коју министру налаже говорник (јер сматра да би он из неких разлога био дужан да то учини). Да су лични облици глагола *шребайи* легитимни, можда би се та разлика и јасније оцртавала.

14. Зашто је *џребати* постао (и) лични глагол?

Поред тога што се лични облици глагола *џребати* у неким конструкцијама и прагматичким околностима не могу избећи и што је глагол *џребати* личан у другом свом значењу (тј. кад означава потребу), релевантна могу бити још бар два разлога.

1) С. Ковачевић (1957–1958: 106) сматра да је у питању аналогија према глаголу *морати*, „јер је често незнатна разлика у значењу глагола *морати* и *џребати*“,¹² па је према *Не мораше се журићи* настало и *Не џребаше се журићи*, а према *Није морао (морала) долазићи* – *Није џребео (џребала) долазићи / да долази*.

Иако је у датом примеру употребљен инфинитив, јасно је да аналогија постоји и кад је употребљен презент с везником *да*: *Треbam да идем* према *Морам да идем* и сл.

С друге стране, треба запазити да је глагол *ваљати*, чије значење такође може бити блиско значењу глагола *џребати*, у том значењу увек безличан.

2) С личним обликом може да се употреби инфинитив, што је релевантно за говорнике који инфинитив осећају обичнијим од презента с везником *да*.

На пример, С. Марковић, коментаришући реченицу *Треbамo знати да бисмо усјели*, каже да је реченица са безличним *џреба* мање прецизна од оне са личним обликом *џреbамo*, „јер се лице сазнаје тек из зависне реченице *да бисмо усјели*“ (1954: 249–250). Чини се, међутим, да овде није само реч о непрецизности: реченица не значи исто са личним и са безличним обликом глагола – јер *џреbамo знати* експлицитно, а *џреба знати* само контекстуално обавезу приписује групи људи означеној заменицом *ми*.

Инфинитиву се понекад можда прибегава и из стилских разлога – да би се избегло понављање презента с везником *да*. Тако је могао учинити С. Јовановић у пр. 54 (преузетом из Танасић (1995–1996)):

(54) Порта је требала гледати да бар српскога кнеза лично привеже за себе (С. Јовановић).

¹² Он сматра да аналогија делује и у обрнутом смеру: „[...] у говору, нарочито у источним крајевима, налазимо повођење глагола *морати* за глаголом *џребати*, на пр. *Не мора (мј. не мораше) да се журиће* према *Не џреба да се журиће* или *Ми мора (мј. морамо) да идемо заједно* према *Ми џреба да идемо заједно*“ (Ковачевић 1957–1958: 106). Ово је, свакако, посебна тема; Радић (2003: 138) обезличене облике глагола *морати*, *моћи* и (ређе) *смећи*, заједно са императивним конструкцијама са *немој* и за 1. и за 2. лице, сматра балканизмима. Могуће је, такође, да је безлични облик глагола *морати* подстакнут и његовим обликом *мора* за епистемичку модалност, који је, као што смо видели, чест.

ЛИТЕРАТУРА

- Брабец–Храсте–Живковић ²1954: Ivan Brabec, Mate Hraste, Sreten Živković, *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Zagreb.
- Бугарски 2003: Ranko Bugarski, *Uvod u opštu lingvistiku*, Beograd: Čigoja štampa / XX vek.
- Вук 1818: Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник*.
- Ивић 1953: П[авле] И[вић], тачка 3 „Језичких поука“, *Наш језик*, IV, н. с., 5–6, стр. 275–276.
- Јонке 1962–1963: Ljudevit Jonke, „Sintaktičke pogreške u vezi s glagolom 'trebati'“, *Jezik*, X: 5, str. 1962–1963, 156–158.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Речник језичких недоумица*, Београд: Српска школска књига.
- Клајн 2004: Иван Клајн, „О склопу реченице“, [у књизи] П. Ивић, И. Клајн, М. Пешикан, Б. Брборић, *Српски језички њручник*, Београд: Београдска књига, стр. 139–164.
- Ковачевић 1957–1958: Slobodan Kovačević, „Glagol 'trebati'“, *Jezik*, VI: 4, str. 105–106.
- Кордић 1997: Snježana Kordić, „Употреба глагола *ѡребаѡи*“, *Научни сасѡианак славиѡста у Вукове дане*, 26/2, стр. 71–81.
- Маретић 1924: Tomislav Maretić, *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*, Zagreb: JAZU.
- Марковић 1950: Св. Марковић, „О употреби личних и безличних облика глагола *ѡребаѡи*“, *Наш језик*, I. н. с., 7–8, стр. 311–317.
- Марковић 1954: Св. Марковић, „Да ли је употреба личних облика глагола *ѡребаѡи* неправилна?“, *Књижевноѡи и језик у школи*, I: 4, стр. 245–252.
- HJ* 1934: Тачка 96. „Језичких поука“, *Наш језик*, II, стр. 120.
- HJ* 1935: Тачка 71. и 65. „Језичких поука“, *Наш језик*, III: 4, стр. 123.
- Остојић 1997: Бранислав Остојић, „Још о конструкцијама с глаголом *ѡребаѡи*“, *Српски језик*, 3/1–2, стр. 15–18.
- Пецо и Пешикан 1967: Asim Peco, Mitar Pešikan, *Informator o savremenom književnom jeziku sa rečnikom*, Beograd: Mlado pokolenje.
- П. 1955: Св. П., тачка 13. „Језичких поука“, *Наш језик*, VI, н. с., 7–10, стр. 292.
- П. 1956а: Св. П., тачке 5. и 9. „Језичких поука“, *Наш језик*, VII, н. с., 3–4, стр. 126–127 и 127–128.
- П. 1956б: Св. П., тачка 7. „Језичких поука“, *Наш језик*, VII, н. с., 5–6, стр. 196.
- Пипер 2005: Предраг Пипер, „Модалност“, [у књизи] *Синѡакса савременоѡа српскоѡ језика (ѡросѡа реченица)* (ред. М. Ивић), Београд: Институт за српски језик САНУ / Београдска књига / Матица српска, стр. 636–649.
- Поповић 1997: Љубомир Поповић, „Зависносложене реченице за исказивање ексцесивности“, *Наш језик*, XXIII: 1–2, стр. 21–29.
- Прањковић ²2002: Ivo Pranjković, „Упораба глагола *trebati*“, [у књизи] *Hrvatska skladnja*, Zagreb (2. izdanje), str. 31–35.
- Радић 2003: Првослав Радић, „О два аспекта балканизације српског књижевног језика“, *Лужнословенски филолоѡи*, LIX, стр. 105–152.
- Савићева и Половина 1989: Svenka Savić, Vesna Polovina, *Razgovorni srpskohrvatski jezik*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Стевановић 1967: Михаило Стевановић, „Облици другог дела сложеног предиката као допуне безлично употребљеног глагола *ѡребаѡи*“, *Наш језик*, XVI: 4, стр. 127–243.

- Стевановић 1975: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик, I – Увод, Фонетика, Морфологија*, Београд: Научна књига, 1975.
- Стевановић ³1979: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик, II – Синтакса*, Београд: Научна књига (3. издање).
- Танасић 1995–1996: Срето Танасић, „О употреби глагола *требаћи*“, *Наш језик*, XXX: 1–5, стр. 44–52.
- Фекете 2008: Егон Фекете, „Како ’би требало’ са ’требати’“, [у књизи] *Језичке доумице – књ. прва*, Београд: Београдска књига.
- Хансен 2007: Björn Hansen, “A morpho-syntactic typology of constructions with modals in Serbian”, [у зборнику] *Синтаксичка исјраживања (дијахроно-синхрони план)*, Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, стр. 31–43.

S u m m a r y

Duška Klikovac

REVISITING THE VERB *TREBATI*: THEORY, USAGE AND NORM

The paper deals with the syntactic behaviour of the verb *trebati* ‘need / should / ought to’ in the cases when it requires a verbal complement, and with the standard language norm that regulates that behaviour. The author summarizes and comments on the main ideas from the existing descriptive and prescriptive literature on the verb under examination, providing relevant examples. The author then proposes a new norm with regard to the verb *trebati* and raises a broader theoretical issue concerning impersonal constructions in general.

МИЛАН ШИПКА

(Сарајево)

СТРУКТУРА И ЗНАЧЕЊЕ ИРОНИЧНИХ ФРАЗЕМА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*

У овом раду обрађује се специфична скупина фразама који се употребљавају иронично. Такви су фраземи нпр. *волејти се као њас и мачка*, *слајати се као ројови у врећи*, *разумејти се (у нешто) као мајарац у кантипар* и сл.

Кључне речи: фразем, структура, значење, специфичности.

1. Својим карактеристичним значењем и структуром у српском језику издваја се десетак фразама које је потребно посебно размотрити, анализирати и објаснити.

1.1. Летимичним прегледом расположиве грађе забележили смо их два-наест. То су:

- *волејти се као њас и мачка* (у значењу „не воleti се“),
- *слајати се као ројови у врећи* („не слагати се“, „немогуће се сложити“),
- *осећати се као риба на сувом* („лоше се осећати“, „издисати“),
- *ухаснијти се као њчела на брису* („не ухасити се“, „не окористити се“),
- *разумејти се у нешто као мајарац у кантипар* („не разумети се ни у шта“, „не знати ништо о нечему“),
- *њровесити се као бос њо њрњу* („не провести се добро“, „надрљати“),
- *нањредовајти као рак* („не напредовати“, „назадовати“, „ићи на-трашке/унатраг“),
- *њрисијоји му као свињс седло* („не пристаје некоме нешто“, „никако му не пристаје“),
- *сјоји (некоме нешто) као њилеју сиса* („некоме нешто никако не пристаје“, „не одговара му“),
- *њешко жабу у воду најерајти* („није некоме тешко да учини нешто“, „лако му је“),

* Овај чланак се објављује као последњи, недовршени чланак Милана Шипке.

- *йун йара као жаба длака* („немати уопште пара“, „немати ниједне паре“),
- *бийи брз као рак* („бити јако спор“).

Детаљнијим прегледом сигурно би се нашао још понеки, али их у сваком случају нема много.

1.2. Овакви фраземи, као и лексеме, служе као стилско изражајно средство, чиме доприносе богатству и сликовитости језичког израза, па, иако их је мало, имају важно место не само у свакодневном говору, где се углавном јављају, него и у српском књижевном и стандардном језику у целини.

2. У дефиницији ироније стоји да је то „подругљив став или начин изражавања, за који је карактеристична духовита супротност између привидно позитивног вањског (формалног) држања и стварно негативног става који се тим држањем прикрива. Ироничан је наклон упућен човеку кога презиремо или мрзимо, иронично је суперлативно изражавање о делу које сматрамо ништетним (ништавним, јако лошим, безвредним – М. Ш.). Психолошки се иронија заснива на доживљајима контраста и зато је налазимо и у најпримитивнијим језичким срединама, из којих је као елементарно поетско средство (троп) ушла у поезију и реторику, а састоји се у употреби неког израза са значењем супротним дословноме („мудра глава“ за будалу, „херој“ за кукавицу и сл.)“ (ЕЛЗ 3 1967: 193). Иронични фраземи се уклапају у дату дефиницију, само с једним изузетком: они се донекле упућују онима којима се подругујемо, али не и онима које мрзимо. Они, дакле, имају блаже погрдно начење. То је њихова особеност на семантичком плану. Кад кажемо *воле се као йас и мачка* (у значењу „не слажу се као пас и мачка“, или *йун йара као жаба длака* (у значењу „нема уопште пара“), онда ту нема никакве мржње, па чак ни презира. То је искључиво поетско и реторичко средство које доприноси сликовитом изражавању, па, како је већ речено, има важно место у српском језику у целини. Стога, иронични фраземи заслужују да се на њих обрати посебна пажња и истакну њихове карактеристичне особине у односу према осталим примерима ироније.

2.1. Већ је речено да се ти фраземи на семантичком плану разликују од осталих примера ироније. То се огледа и у самој њиховој структури. Готово сви они су компаративни (у нашем попису само један није компаративан) и састоје се од два дела, спојена начинско-поредбеним везником *као*, од којих се ниједан од та два дела не може изоставити попут оних у редукованим фраземима, где је то могуће без икаквог утицаја на значење, па се стога у том редукованом облику најчешће и употребљавају, по чему су тако и названи. Тако се говори и пише *завући главу у йесак* (као ној), *йоказати коме зубе* (као звер спремна да нападне), *йојурићи на солило* (као стока), *јесћи коме из руке* (као припитомљена животиња) и сл. Ови фраземи, како је већ речено, без промене значења, најчешће се употребљавају у редукованом облику изостављањем пуног облика (с оним у загради), што у ироничним није могуће.

2.2. Први део ироничних фразема (овде обележен италиком) садржи привидно позитивно (спољно), а други (означен, заједно с речцом *као* болдом) стварно негативно значење, тако да се контраст који их карактерише налази у фразему као целини. То најбоље показују наши примери:

- *волећи се као пас и мачка* („не волећи се“, „мрзети се“),
- *слаћати се као рогови у врећи* („не слагати се“),

- *осећајџи се као риба на сувом* („лоше се осећати“, „издисати“),
- *ухаснијџи се као пчела на брусу* („не ухаснити се“, „не окористити се“),
- *разуметџи се у нешијо као магарац у кантар* („не разумети се ни у шта“, „не знати ништо о нечему“),
- *јровесџи се као бос по трњу* („не провести се добро“, „надрљати“),
- *најпредоватџи као рак* („не напредовати“, „назадовати“, „ићи на трашке/унатраг“),
- *јристџајџи коме нешијо као свињи седло* („не пристајати некоме нешто“, „никако не пристајати“),
- *сџајџи коме нешијо као пилету сиса* („некоме нешто никако не пристаје“, „не одговара му“),
- *тешко жабу у воду натерати* („није некоме тешко да учини нешто“, „лако му је“),
- *јун јара као жаба длака* („немати уопште пара“, „немати ниједне паре“),
- *бијџи брз као рак* („бити јако спор“).

3. Контраст између првог, привидно позитивног, и другог, стварно негативног значења ироничних фразема, резултат је претходног искуства заснованог на стварном контексту, па се они могу употребљавати, и често се употребљавају, и у том контексту. Тако, нпр., ако за кога знамо да се боји, да је кукавица, а обећава да ће учинити, или је траљаво учинио нешто што захтева храброст и одлучност, кажемо: „Види ти јуначине!“ У том контексту реч *јуначина* добија потпуно супротно значење – „кукавица“. По томе је значење другог дела ироничних фразема контраст или негација тврдње исказане у првом делу. И зато се та два дела не могу раздвајати. Они представљају целовиту стилску замену за реч или израз којим се иначе исказује поруга или подсмех (у неким нефразеолошким случајевима и мржња). Тако, онда, у језику, као и у стварности кукавице постају „јунаци“, што звучи сликовитије и доприноси разноликостима у изразу и сликовитом изражавању.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- ЕЛЗ 3 1967: *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.
- Матешџи 1982: *Josip Matešić, Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Мршевић-Радовић 1987: Драгана Мршевић-Радовић, *Фразеолошке глагољско-именичке синџајме у срџскохрватском језику*, Београд: Филолошки факултет.
- Оташевић 2007: Ђорђе Оташевић, *Мали срџски фразеолошки речник*, Београд: Алма.

S u m m a r y

Milan Šipka

IRONIC IDIOMS IN THE SERBIAN LANGUAGE

The author analyses the idioms which depict the contrast between seemingly positive appearance and atual negative meaning. Such are, for example, the idioms: *vole se se kao pas i mačka*, lit. 'They like each other just like a cat and a dog.', *slažu se kao rogovi u vreći*, lit. 'They agree with each other just like horns in a bag.', etc.

АЛЕКСАНДРА МАРКОВИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

ДВА СРОДНА РЕЧЕНИЧНА КОНСТИТУЕНТА – ДОПУНСКИ ПРЕДИКАТИВ И ПРЕДИКАТИВНИ АТРИБУТ*

Предмет овог рада су два сродна реченична члана. Даје се преглед термина који су били у употреби за сваки од њих и износе се погледи синтаксичара који су се њима бавили. Посматра се специфичан случај када се, у конструкцијама с прелазним семикопулативним глаголима, односно с прелазним глаголима уз које се користи предикативни атрибут, није правила јасна разлика између реченичних чланова о којима је реч и указује на семантичко-синтаксичке разлоге који су до тога могли довести.

Кључне речи: допунски предикатив, предикативни атрибут, семикопулативни глаголи, придеви са значењем људских особина, синтакса, семантика.

1. Предмет рада

Предмет овог рада биће два сродна реченична конституента – допунски предикатив и предикативни атрибут. Бавећи се допунама прелазним и повратним семикопулативним глаголима у српском језику (Марковић 2001) приметили смо да у релевантним граматикама, као и у синтаксичким радовима, постоји термилошка неуједначеност када је реч о идентификовању члана реченице који се користи као допуна семикопулативним глаголима – допунског предикатива, као и непостојање јасног критеријума за његово разликовање од сродног реченичног конституента какав је предикативни атрибут.

2. Семикопулативни глаголи

Семикопулативни глаголи су, као што и сам термин сугерише, глаголи који се појављују у функцији копуле и који, за разлику од праве копуле, имају и лексичко значење.¹ Њихово значење је, међутим, непотпуно, уопштено, због

* Рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савремене српској књижевности језика и израда Речника српскохрватској књижевности и народној језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

¹ У руској лингвистици ови се глаголи такође сврставају у копулативне. За разлику од копуле *быти*, која се у *Енциклопедијском речнику лингвистичких термина и појмова* (в. Журавлева и др. 2008: 281) термилошки одређује као *отвлечённая связка* (апстрактна свеза), за ове глаголе користи се термин *полуввлечённая связка* (полуапстрактна свеза), будући да су у одређеној мери сачували своје лексичко значење (Журавлева и др. 2008: 281–282).

чега захтевају допуну. Та допуна је нека именска реч, чији се садржај приписује, помоћу семикопулативног глагола, субјекатском појму, ако је глагол непрелазан или повратан, а објекатском ако је прелазан. Конструкције у којима се јављају ови глаголи неки аутори убрајају у именски предикат у ширем смислу (Станојчић–Поповић 2008: 248), а неки у аналитичке некопулативне или семикопулативне предикате (Пипер и др. 2005: 314).

3. Предикатив и допунски предикатив

Предикаџив је термин који се у србистици, као и у општој лингвистици,² користи поред термина *именски део њредикаџа*.

Као што смо рекли, предмет наше пажње биће допуне прелазним семикопулативним глаголима. Језичку јединицу која се користи као допуна семикопулативним глаголима различити аутори различито називају. Поменућемо неке од тих назива, без намере да будемо исцрпни, више ради илустровања термилошког шаренила: *обавезни њредикаџини њроширак* (Барић и др. 1979: 435–437); *њроширак* (Катичић 1986: 39); *њредикаџивна доџуна* (Мразовић–Вукадиновић 1990: 468); *доџунски њредикаџив* (Станојчић–Поповић 2008: 248).

Говорећи о именском предикату, Михаило Стевановић каже да су уз глаголе непотпуног значења „именице као предикати у инструменталу и именице као предикати у акузативу с предлогом *за*, односно с везником *као*, више ... допуне глаголима с којима чине предикат, а тек заједно с глаголом су одредбе субјекта“ (Стевановић 1991: 43). Дакле, Стевановић ову врсту предикатива не издваја термилошки, али истиче његов допунски карактер.

У *Синџакси* П. Пипера и групе сарадника (Пипер и др. 2005) овај реченични члан поједини аутори различито називају. П. Пипер (2005: 126, 131 и др.) у делу посвећеном синтакси падежа члан реченице употребљен уз семикопулативне глаголе назива *семанџичком доџуном* или *комџлементџом*. Термин *њредикаџив* код овог аутора резервисан је за оно што се традиционално назива именским делом предиката, као и за адвербијални предикатив, односно за „неглаголски део у структури аналитичког предиката“ (Пипер и др. 2005: 332).

У делу *Синџаксе* посвећеном простој реченици, В. Ружић исти реченични члан такође сматра лексичком или *семанџичком доџуном*, али га назива *њредикаџивом* (Пипер и др. 2005: 494, 496).³ „Говоримо о лексичким допунама или предикативима, будући да они конституишу предикат, тј. представљају обавезне делове аналитичког – копулативног и семикопулативног предиката“ (Пипер и др. 2005: 496).

У англосаксонској синтаксичкој терминологији не прави се разлика између именског дела предиката и допунског предикатива. У енглеском је-

² В. Симеон 1969, s.v. предикатив. У русистици се користи термин *именная часть сказуемого* (еквивалент нашем термину *именски део њредикаџа*) или *вещественный компонент сказуемого*, за разлику од копуле, која се назива *бытийный компонент сказуемого*.

³ В. Ружић, за разлику од П. Пипера, акузатив и инструментал уз семикопулативне глаголе назива предикативним, а не предикатским (в. Пипер и др. 2005: 491). Први термин у србистици се чешће користи (в. нпр. Ивић 1954: 147; Гортан-Премк 1971: 121).

зику члан реченице који следи за копулативним глаголом, правим или семи-копулативним, сматра се *субјекатском дојуном* (*subject complement*), док се реченични члан који се јавља у функцији допуне уз прелазне семикопулативне глаголе назива *објекатском дојуном* (*object complement*) (в. нпр. Quirk et al. 1985: 417, 728).

4. Предикативни атрибут

Предикативни атрибут је реченични члан који, да се послужимо дефиницијом ауторки Љ. Суботић и В. Петровић, „на површинском плану реченице остварује двосмерну везу: са предикатом с једне стране и са именским аргументом, с друге“ (Суботић–Петровић 2000: 1149). Терминологија коришћена у србистици за идентификацију овог реченичног конституента врло је неуједначена, а ауторке поменутог рада то коментаришу речима: „Евидентна термилошка неуједначеност у именовану овакве, ’партиципске’ функције придева указује и на сложеност проблема и на недовољну појмовну издвојеност ове категорије од осталих придевских функција у реченици“ (Суботић–Петровић 2000: 1144). У раду се затим наводи исцрпан преглед термина које су поједини србисти и сербокroatисти користили за идентификацију предикативног атрибута. Ми ћемо поменути само неке од њих: *ѝрирочни* (*ѝредикативни*) *додатѝак* (Даничић 1858: 5–6), *ѝривезак* (*адјункција*) (Маретић 1963: 491), *аѝозиѝив* (Белић 1958: 249), *ѝредикативни аѝрибуѝ* или *ѝриложак* (Брабец и др. 1958: 195), *ѝредикативни ѝроширак* (Катичић 1986: 452), *аѝрибуѝјско-ѝрилошка одредба* (Стевановић 1991: 55; 1958: 26–27), *акѝуелни квалификаѝив* (Станојчић–Поповић 2008: 255), *ѝредикативни аѝрибуѝ* (Суботић–Петровић 2000; Пипер и др. 2005: 335, 513).

Ауторке констатују да се „(gotovo) svi autori koji su se bavili ovim problemom slađu ... u identifikaciji njegove osnovne prirode, a to je njegova predikativnost“ (Суботић–Петровић 2000: 1147).

4.1. Врсте предикатива

У *Синѝакси* П. Пипера и групе аутора предикативи се класификују у три, односно четири врсте, у зависности од врсте речи у функцији овог реченичног конституента. Тако се именички предикативи даље сврставају у *аѝрибуѝивне* (Пера је *учиѝељ*) и *деѝтерминаѝивне* (Учитељ је *лоше воље*), придевски у *аѝрибуѝјске* (Учитељ је *уморан*), а прилошки у *адвербијалне* (Море је *близу*) (Пипер и др. 2005: 332).

4.2. Атрибутски предикатив у некопулативном предикату = предикативни атрибут

Ми ћемо пажњу усмерити на атрибутски предикатив. П. Пипер издваја две врсте овог реченичног члана, и то онај у копулативном предикату, на пример *Ана је весела*, и онај у некопулативном предикату, *Ана улази весела*, „који се назива и предикативни атрибут“ (Пипер и др. 2005: 334).

5. Допунски предикатив или предикативни атрибут?

Бавећи се допунама прелазним и повратним семикопулативним глаголима, приметили смо, као што смо у тачки 1 овог рада рекли, да су ова два реченична члана понекад сврставана заједно, као и то да критеријуми за њихово разликовање донедавно нису били експлицирани. Већу пажњу предикативном атрибуту у сербокроатистици поклонили су: М. Стевановић (1991: 55–56; 1958: 26–27); затим Р. Катичић (1986: 452–465), који, као што смо поменули у тачки 4 овог рада, користи термин *предикативни проширак*, и сматра да он може бити *именски* (Катичић 1986: 452–459) и *глаголски* (Катичић 1986: 459–465). Рад посвећен предикативном и апозитивном атрибуту написале су Ј. Суботић и В. Петровић (2000), а доста пажње овом реченичном члану посвећено је и у *Синтакси* П. Пипера и групе сарадника (2005: 334, 485 итд.).

Сматрали смо да би било занимљиво размотрити разлоге који су довели до тога да врсни граматичари и синтаксичари у неким случајевима заједно сврстају ова два реченична члана.

Т. Маретић у својој граматици каже: „Kad se pridjevom izriče kakvo stanje imenice ili zamjenice, uz koje je neko vrijeme kao privezana, onda se pridjev zove privezak (adjunkcija). Neki gramatici zovu pridjev u toj službi 'predikatni atribut', ali pravi razlog tome imenu teško je razumjeti“ (Маретић 1963: 491). Он затим наводи низ примера са предикативним атрибутом којим се квалификује субјекатски и објекатски појам (Маретић 1963: 491–492).

У поглављу посвећеном синтакси падежа, говорећи о акузативу без предлога, Маретић каже да неки „glagoli imaju uza se po dva akuzativa zato jer s jednim nemaju potpuna smisla; jedan im je akuzativ pravi objekt, a drugi se zove predikatni akuzativ, jer služi predikatu, tj. glagolu za nužnu dopunu. Takvi su glagoli: *činiti, držati, naći, postaviti, uzimati, zvati* i slični“ (Маретић 1963: 584). Затим наводи низ примера са именицама и придевима у функцији предикативног акузатива. Примери које Маретић наводи за придеве у служби предикативног акузатива су следећи: Сребрно седло не чини коња *добра*; Бог је могао њега створити и *безрешина*; Не држах себе *достојна* да ти дођем; Да ниједнога човјека не зовем *јојана* или *нечистија*; Кад ме глобише *крива* ме нађоше (Маретић 1963: 584). На крају пасуса каже: „Kad je pridjev u službi predikatnog akuzativa, onda je on privezak“ (ibid.).

И да закључимо. Т. Маретић непогрешиво наводи примере за предикативни атрибут и за предикативни акузатив. Једино би му се могло замерити то што придев употребљен као предикативни акузатив такође назива *привеском*.

Испитујући узроке који су довели до губљења предикативног акузатива, Д. Гортан-Премк је закључила да се тенденција губљења мање запажа код синтагми које у функцији другог објекта имају придев: „у њима придевска реч као други објекат не означава само акузативни предикативни однос већ у извесним случајевима ... врши и функцију атрибутско-прилошке одредбе“ (Гортан-Премк 1971: 123). Као пример оваквих синтагми ауторка истиче „нарочито оне са глаголом *наћи*“ (ibid.).

Примери које наводи су следећи: Кад ме глобише *крива* ме нађоше. **Нашао те *мривоја!*** Жана Валжана нађу *крива*. Да ме нећеш за то *крива* наћи. Ако ме нађу *вриједна* и јаке кости. **Али тамо му нађу стоку *заражену*.** Она

се надала да ће и он њу наћи *ѡа мейну*, кад дође до разговора. **Нашао га савршено задовољна**. Те ју зато сјутра *криву* нађе (Гортан-Премк 1971:123). Ја бих рекла да су само придеви *мрѡав*, *заражен* и *задовољан* (издвојени подебљаним словима) употребљени у функцији предикативног атрибута, док су примери са другим придевима у предикативном односу (самим тим, уместо предикативног акузатива, у њима би данас прихватљивији био предикативни инструментал).

Објаснићемо своје размишљање. Глагол *наћи* (*се*) јавља се у једном од својих значења као семикопулативан; то његово значење дефинисано је у Речнику САНУ под тачком 12б: *оцениѡи, ѡроцениѡи; сѡеѡи одређени уѡисак, ѡредсѡаву о некоме, нечему*. Примерима наведеним као потврда за ово значење могли би се додати примери из претходног пасуса које нисмо издвојили масним словима.⁴

Примере које смо издвојили масним словима сматрамо потврдом за значење које је у Речнику САНУ дефинисано под 3б:⁵ *зашеѡи, видеѡи некоѡа (неѡѡо) у каквом сѡању, расѡоложењу*. — Ја сам први пут данас нашао га *савршено задовољна* (Гар. И. 1, 231). Нађоше једном ујутру Мустај-бега Баљића ... *разбијене ѡаве, мрѡва* (Дизд. 1, 94). Дакле, ови су примери одговарајуће потврде за предикативни атрибут којим се квалификује објекат.

Закључак сличан оном који износи Д. Гортан-Премк износи и М. Стевановић, који констатује да је предикативни акузатив за савремено језичко осећање необичан, осим у неким примерима „из Његоша у којима имамо по два акузатива уз глаголе *даѡи* и *наћи*, где у ствари то и нису два акузатива већ једна акузативна објекатска синтагма у којој је други акузатив привремени атрибут објекта“ (Стевановић 1991: 394). Ми се са М. Стевановићем не бисмо сложили јер сматрамо да се и у примерима за глагол *даѡи*, као и у онима за глагол *наћи*, јавља допунски предикатив: Рашта га је бог *вишеѡа* дао; Како га је бог *весела* дао. Глагол *даѡи* употребљен је овде у значењу *сѡворѡи*, које је у Речнику САНУ представљено под тачком 11б.⁶ Примери за глагол *наћи* углавном су исти као они које наводи Д. Гортан-Премк, па њих нећемо коментарисати. Уз њих Стевановић наводи и: Ма ме за то *крива* наћи нећеш. Кад ме глобише *крива* ме нађоше. Нашао си их *лажне*.

На основу наведених примера може се закључити да до несигурности у вези са тим да ли је у питању предикативни акузатив или предикативни атрибут долази само у случајевима кад је реч о прелазном семикопулативном глаголу, односно о прелазном глаголу уз који се, поред објекта, употребљава

⁴ И будући да архимандрита савинскога *најискуснијеѡа од свију* нађем, зато закључим да њега на мјесто моје именујем (Зел. 3, 45). Сад се и њој учини да он мора бити врло паметан: она се надала да ће и он њу наћи *ѡа мейну*, кад дођу до разговора (Ник. А. 1, 173). Емануела прошле године не узеше, ради чега се дуго стидио, но овај пут нађоше и њега и Виценца *сѡособне* (Шим. 5, 92). Кад се родио [Вулкан], Јупитер га е нашао *ѡако ружна* и *скаредна*, да га е турѡо с' неба на земљу (Живк. С. 1, 552). Љекар је нашао болест *ѡасном* (Ћип. 3, 22).

⁵ Наводимо само први део дефиниције и примере који се на њега односе.

⁶ Навешћемо једини пример у којем је у функцији допунског предикатива употребљен придев: Срећан ли си игумане Стефане, | Како те је Бог *весела* дао (Њег. 2, 101).

и предикативни атрибут. Углавном ниједан аутор није имао недоумице кад је реч о непрелазним глаголима.

6. Придеви у функцији допунског предикатива и предикативног атрибута

Семикопулативни глаголи, међу којима је и глагол *наћи* (у значењу *оценивши*, *проценивши*), јесу глаголи са значењем „довођења каквог појма у извесно стање, односно са значењем *субјективної іриисивања* каквих својстава датом појму“ (Ивић 1954: 146; курзив је наш, А. М.).

С друге стране, предикативним атрибутом открива се „*stanje*, *neko karakteristično obeležje*, *položaj*, *status ili rang*, i sl. *subjekatskog ili objekatskog argumenta*“ (Суботић–Петровић 2000: 1150).

Будући да је значење прелазних семикопулативних глагола који су предмет наше пажње такво да се помоћу њих објекатском појму приписују нека својства која нису објективне природе, већ су резултат процене и оцене, а да се глаголима који уз себе допуштају употребу предикативног атрибута открива нека објективна карактеристика објекатског аргумента, претпоставили смо да би морала да постоји семантичка разлика између придева који се употребљавају у функцији једног и другог реченичног конституента. Погледајмо придеве који се користе у функцији допунског предикатива и предикативног атрибута.

У функцији допунског предикатива:

- Т. Маретић (1963: 584): *добар, безіресан, досіојан, іоіан, нечисіі, крив*;
- Д. Гортан-Премк (1971: 123): *крив*,⁷ *вредан, іамейіан*;
- М. Стевановић (1991: 394): *виши (висок), весео, крив, лажан*⁸;
- Речник САНУ: *искусан, іамейіан, сіособан, ружан, скаредан, оіасан* (под *наћи*, 126).

У функцији предикативног атрибута:

- Ђ. Даничић (1858: 5–6): *мрїав, жив, млад, сіаваћив (іосіан), мален, іладан, жедан*;
- Т. Маретић (1963: 491–492):⁹ *млад, жив, мрїав, сіаваћив, будан, разайейі*;
- А. Белић (1958: 249): *мрїав*;
- Д. Гортан-Премк (1971: 123): *мрїав, заражен, задовољан*;
- М. Стевановић (1991: 55): *жив, мрїав, млад*;
- М. Пети (Барић и др. 1997: 571): *мрїав, хладан, везан, невољан*;
- Р. Катичић (1986: 455–456): *мокар, избезумљен, жив, уморан, ізірижен, зіурен, смрзнуїі*;

⁷ У значењу представљеном у Речнику САНУ под 2а: *који сноси кривицу, одіоворносїі за учїњено дело, који је учинїо нешїіо шїіо не ваља, шїіо је за осуду, одіоворан*.

⁸ Вероватно у значењу представљеном у Речнику САНУ под 3а: *који се намерно издаје за іравої, који се іредсіавља као ірави, ііобожњи*.

⁹ Маретић наводи већину примера које наводи Даничић.

- Љ. Суботић и В. Петровић: *џусџи, џорушен* (Суботић–Петровић 2000: 1151), *рашчужан, ујлакан* (1152);
- Љ. Поповић (Станојчић–Поповић 2008: 255): *болесџан*;
- Речник САНУ: *задовољан, мрџав* (под *наџи*, 36).

Да резимирамо: у функцији допунског предикатива међу нашим примерима највише је придева који означавају духовне особине – *добар, безрешан, досџојан, вредан, џамеџан, искусан, сџособан, џојан, нечисџи, крив, лажан, скаредан, ојасан*; има и оних који означавају физичке особине – *висок, ружан*, а у једном примеру налази се придев који означава духовну особину која се може испољити понашањем: *весео*.

У функцији предикативног атрибута налазе се придеви који означавају стање, физичке особине, као и духовне особине које се могу испољити понашањем: *сџаваџив (џосџан), џладан, жедан, будан, разџеџи, заражен, везан, уморан, изџрижен, зџурен, смрзнуџи, болесџан, џусџи, џорушен, рашчужан, ујлакан, мрџав, жив, млад, мален, хладан, мокар, избежумљен, задовољан, невољан*.

Оно што је уочљиво већ на први поглед јесте то да већина ових придева означава људске особине. Мањи број односи се и на животињске особине, односно на особине које би се могле приписати живим бићима уопште. (Међу нашим примерима само два придева одређују нешто неживо: *џусџи, џорушен*.)

Придевима са значењем људских особина у српском језику бавила се Р. Драгићевић (2001). Ауторка је изнела више класификација заснованих на различитим критеријумима. Један од критеријума јесте и подела према субјективности/објективности значења. Као примере придева који означавају физичке особине са објективнијим значењем она наводи *џлув, нем, слеџи*, а примери за придеве са субјективнијим значењем су *висок, јак, леџи*. „Глувост, немоћа и слепило су објективне особине, чије постојање или непостојање не зависи од процене онога који описује. Висина, јачина и лепота су особине чији степен, па и само присуство, у великој мери зависе од оног који описује“ (Драгићевић 2001: 260).

Дакле, у функцији допунског предикатива (у посматраним примерима) налазе се придеви са значењем духовне особине, као и физичке особине са субјективнијим значењем, па бисмо условно могли рећи да је допунски предикатив у семантичком смислу „субјективна“ категорија. То је сасвим у складу са напред поменутом чињеницом да је значење семикопулативних глагола такво да се помоћу њих неком (у нашем разматрању – објекатском) појму субјективно приписује нека особина, односно да је у питању особина која је резултат субјективне процене.

Предикативни атрибут употребљава се уз глаголе који су у својим примарним семантичким реализацијама или у оним реализацијама које нису превише удаљене од примарних значења.¹⁰ Придеви употребљени у функцији

¹⁰ Исп. шта о номинативу уз глаголе конкретног значења каже П. Ђорђевић: „овде глагол није ‘спона’ него прави прирок, те је овде предикативни додатак сличан апозицији; други, подударни номинатив овде је други прирок; тако имамо: „Отиде жалостан“... „Болесна је синоћ омркнула“ итд. (Ђорђевић 1889: 50).

предикативног атрибута означавају физичке особине или стања подложна објективној процени (чињеница да је неко *жив, мртјав, здрав, болесјан, сјаваћив, бос* објективна је чињеница), као и духовне особине или стања која се могу испољити кроз понашање (на основу нечијег понашања можемо установити да ли је *избезумљен, задовољан* или *невољан*).¹¹

Оно што је такође могло довести до тога да се, у примерима са глаголима *дајти* и *наћи* које смо анализирали, не направи разлика између допунског предикатива и предикативног атрибута јесте и то што се исти глагол у неким својим семантичким реализацијама јавља као пунозначан, а у неким као непотпун, односно семикопулативан.

Ово разматрање закључићемо тиме што ћемо рећи да придевске јединице у функцији допунског предикатива имају субјективну семантичку вредност, за разлику од оних у функцији предикативног атрибута, чије се значење може одредити као објективније.

ЛИТЕРАТУРА

- Барић и др. 1979: Eugenija Barić, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika, *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Барић и др. 1997: Eugenija Barić, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika, *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Белић 1958: Александар Белић, *О језичкој њприроди и језичком развјику*, књ. I, Београд: Нолит.
- Брабец и др. 1958: Ivan Brabec, Mate Hraste, Sreten Živković, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Гортан-Премк 1971: Даринка Гортан-Премк, *Акузативне синџајме без ѡредлоја у српскохрватском језику*, Библиотека Јужнословенског филолога, н. с., књ. 2, Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Даничић 1858: Ђуро Даничић, *Србска синџакса I*, Београд: Државна штампарија.
- Драгићевић 2001: Рајна Драгићевић, *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику, ѡворбена и семантичка анализа*, Библиотека Јужнословенској филолоја, н. с., књ. 18, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Ђорђевић 1889: П. Ђорђевић, *О ѡдежјима без ѡредлоја*, Београд: Штампарија Краљевине Србије.
- Журавлева и др. 2008: Г. С. Журавлева, М. А. Лапыгин, А. М. Ломов, Л. В. Рацибурская, А. Н. Тихонов, Е. Н. Тихонова, Р. И. Хашимов, *Энциклопедический словарь-справочник лингвистических терминов и понятий. Русский язык* (в двух томах), Москва: Издательство „Флинта“, Издательство „Наука“.
- Ивић 1954: Милка Ивић, *Значења српскохрватској инструментјала и њихов развој (синџаксичко-семантичка студија)*, Посебна издања, ССХХVII, књ. 2, Београд: Српска академија наука – Институт за српски језик.

¹¹ Занимљива и индикативна за наш рад јесте и чињеница да се у руској лингвистици глаголи уз које се може употребити предикативни атрибут називају *значењским* или *самосјалним свезама* (копулама) – *свјазки знаменательные* – за разлику од *ајсјиракјине свезе* (глагола *бијти*) или *ѡлуајсјиракјиних свеза* (у нашој терминологији – семикопулативних глагола) (Журавлева и др. 2008: 281).

- Катичић 1986: Radoslav Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Globus.
- Марковић 2001: Александра Марковић, *Дојуне њрелазним и њоврајним семикојула-тивним ѡлојоима у срјском и хрвајском књижевном језику*, магистарски рад у рукопису, Београд: Филолошки факултет.
- Quirk et al. 1985: Randolph Quirk, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, Jan Svartvik, *A Comprehensive Grammar of the English language*, London – New York: Longman 1985.
- Маретић ³1963: Томо Маретић, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Мразовић–Вукадиновић 1990: Pavica Mrazović, Zora Vukadinović, *Gramatika srpsko-hrvatskog jezika za strance*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.
- Пипер и др. 2005: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синтакса савременоја срјској језика. Просја реченица*, Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- РСАНУ: *Речник срјскохрвајској књижевној и народној језика*, I–XVIII, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српск(охрватск)и језик, 1959–.
- Симеон 1969: Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Станојчић–Поповић ¹³2011: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамајика срјској језика за гимназије и средње школе*, Београд: Завод за уџбенике.
- Стевановић 1958: Михаило Стевановић, „Карактер одредаба самосталних речи и разлике међу њима“, *Јужнословенски филолој* XXIII, 23–34.
- Стевановић ⁵1991: Михаило Стевановић, *Савремени срјскохрвајски језик (Грамајички сисјдеми и књижевнојезичка норма)*, књ. II, *Синтакса*, Београд: Научна књига.
- Суботић–Петровић 2000: Ljiljana Subotić, Vladislava Petrović, „Apozitivni i/ili predikativni atribut“, *Јужнословенски филолој* LVI/3–4, 1141–1160.

S u m m a r y

Aleksandra Marković

THE SIMILAR SYNTACTIC CONSTITUENTS IN SERBIAN LANGUAGE – AN OBJECT COMPLEMENT IN TWO TYPES OF CONSTRUCTION: A. TRANSITIVE SEMI-AUXILIARY VERB + OBJECT COMPLEMENT B. TRANSITIVE VERB + OBJECT COMPLEMENT

The subject of this study is two similar syntactic constituents. The overview of the terminology used for each of them is given, and the views of the syntacticians who dealt with this matter are discussed. The author tries to determine semantic and syntactic conditions which could have made some syntacticians not to differ these constituents in the two specific types of constructions – in the construction which consists of a transitive semi-auxiliary verb and an object complement and in the construction of a transitive verb and an object complement.

ДРАГАНА ЦВИЈОВИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

О ЛЕКСИЧКИМ СПОЈЕВИМА С ИМЕНИЦОМ *МОДА* И ПРИДЕВОМ *МОДНИ**

У раду се анализирају именица *мода* и придев *модни* у споју са другим лексемама. На основу примера из наше грађе типа: *недеља моде, светска мода, биџи у моди, шрчаџи за модом, модни дизајнер, модна њисџа, модни њроизвод, модна ревија* и сл. уочавају се резултати лексичког слагања и анализирају особине релевантне за њихово удруживање у синтагматске лексичке односе.

Кључне речи: српски језик, именица *мода*, придев *модни*, синтагматски лексички односи, лексичко слагање.

0. Као што је познато, лексема свој прави живот остварује у одговарајућем окружењу формирајући са другим речима граматичке и семантичке спојеве. Такви спојеви осветљавају семантичке законитости, граматичку структуру и сл.

За означавање лексемских спојева којима се реализује одређено јединствено значење у домаћој лингвистичкој литератури најчешће се користи термин *лексичко слајање* (Гортан-Премк 1997: 49–58). Под њим подразумевамо сам процес лексичког спајања по одређеним морфолошким, синтаксичким и семантичким принципима. Поред термина *лексичко слајање*, у домаћој литератури се устаљују и термини *лексичка спојивосџ* из руске лингвистике (Ристић–Радић–Дугоњић 1999: 29–32), као и *колокација*, вероватно под утицајем англосаксонске литературе (уп. Готштајн 1986, Нејгебауер 1986: 93–121, Прћић 1997: 114–131, Штрбац 2008: 53–67). Према термину колокација неки аутори употребљавају деривирани термине, као што су *колоцираџи* – којим се означава могућност, потенцијал спојивости двеју лексема за означавање одређеног појма, те термин *колокаџ* – којим се означава један од чланова таквог споја, док се за чланове лексичког споја, у смислу односа главног и зависног члана, употребљавају термини примарни и секундарни колокат (в. Прћић 1997: 118).

* Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременој српској књижевној језика и израда Речника српскохрватској књижевној и народној језика САНУ*, који у целини финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

1. У нашем раду даћемо предност термину *лексичко слагање* ослањајући се на учења Д. Гортан-Премк о семантичкој позицији и у оквиру ње о семантичким односима, семантичком слагању и синтаксичкој функцији у којој се лексема реализује. Према ауторки (1997: 49) лексичко слагање је узајамни однос лексема у синтагми или реченици који се огледа у компатибилитету, семантичкој спојивости појединих лексема, а семантичка спојивост непосредно зависи од семантичких вредности, семантичких садржаја самих лексема. Оно може бити тројако: опште, лексичко слагање са семантичким детерминатором и лексичко слагање са задатим семантичким детерминатором. Опште лексичко слагање схвата се као веома широко и обухвата велики број лексема, односно све лексеме чији се семантички садржаји могу довести у некакав семантички и синтаксички однос, нпр. *бобоћајши зубима*, *имајши леје зубе*, *ојрављајши зубе* и сл. Лексичко слагање са семантичким детерминатором може обухватити велики број лексема, али бар једна од лексема у споју мора својим семантичким садржајем упућивати на семантички садржај лексеме која је у питању, и та лексема је, на неки начин, семантички детерминатор посматране лексеме, нпр. *зубови клисуре*, *јланински зуби* и сл. И семантичко слагање са задатим семантичким детерминатором обухвата мали број лексема, које су унапред задане и могу се таксативно набројати, нпр. *кржаве очи од дима*, *бранијши брајшу главу* и сл.

1.1. У овом чланку смо се за илустрацију анализе лексичког слагања определили за лексику из области моде, јер смо приметили, прегледајући одређене текстове општег (дневне новине „Блиц“, „Вечерње новости“, „Данас“, „Курир“, „24 сата“ и др.) и тематски ужег садржаја (модни часописи „Elle“, „FAAR“, „Joy“, билтени са фестивала „Недеља моде“ у Београду, те разних текстова са интернета), да лексички спојеви са именицом *мода* и придевом *модни* показују не само формалну (граматичку) компатибилност са становишта парадигматских односа, него и семантичку, као и компатибилност са становишта синтагматских односа. Тако, именица *мода* учествује у бројним лексичким спојевима у одговарајућем синтагматском низу: са именском категоријом речи (нпр. *краљица моде*, *мода за јесен/зиму 2011/2012. године*, *недеља моде*, *свешка мода* и сл.) и са глаголом (*бијши у моди*, *доћи у моду*, *изаћи из моде* и сл.), док лексема *модни* има ограничене могућности везивања. Наиме, придев *модни* учествује само у споју са именицом или именичком синтагмом, из чега произилази да се значења ових спојева реализују само у одређеној семантичкој позицији (нпр. *модни креативор*, *модна тишица*, *модна ревија*, *модни стилсисти* итд.).

Опис спојева са лексемама *мода* и *модни* видимо као прилог теми о лексичкој спојивости, која је иначе расветљена у српском језику, посебно на пољу семантичких истраживања (Гортан-Премк 1997; Драгићевић 2007 и др.). Истицањем различитих семантичких позиција у којима се реализују лексеме *мода* и *модни* циљ нам је да потврдимо присуство и стабилност ових лексема у језичком систему српскога језика, као и да покажемо могућност њиховог лексичког слагања.

2. Лексема *мода*¹, као мотивна реч придевског деривата *модни*, по погледу је страна реч која се прилично добро адаптирала у српском језику. До душе, она је довољно дуго у српском језику, па се више и не осећа као страна реч, а томе у прилогу иде и чињеница да је ова именица послужила као основа одређеног броју деривата, као што су: *модеран*, *модернизовати*, *модерно*, *модерност*, *модирајти*, *модни* и сл.

Према Речнику САНУ, реч *мода* потиче из француског језика² и значи: „нов и пролазан вид живота који одговара укусу одређене средине и једног времена и огледа се: **а.** у одевању и улепшавању: женска ~, мушка ~, летња ~, зимска ~ и др.; **б.** у јавном понашању, начину живота и др.; **в.** у уметности као одређен правац, нови стил или нова тежња; **г.** у ономе што је постало обичај, навика.“

Свако од ових значења реализује се у одређеној семантичкој позицији, а лексичко слагање је у свим случајевима различито. У првом (под **а.**) се у функцији семантичког детерминатора јављају придеви или именице у зависним падежима са значењем „који се односи на оне којима је мода намењена“ (нпр. *београдска мода*, *дечја мода*, *краљица моде*, *мода за девојчице*, *мода за жене*, *мода за мушкарце*, *свјетска мода*, *српска мода*) или са значењем времена на које се мода односи (нпр. *јодина моде*, *месец моде*, *мода шездесетих*, *мода за јесен/зиму 2011/2012*, *недеља моде*). У другом и трећем (под **б.** и **в.**) се у функцији семантичког детерминатора такође јављају придеви или именице у зависним падежима са значењем „који се односи на оне који се у складу са модом понашају и живе“ (нпр. *најновија мода одевања*, *нова мода љоздрављања*, *у извесним модама*) или „који се односи на друштвену област која се тиче моде“ (нпр. *књижевна мода*, *филмска мода*), док се у четвртном у функцији (под **г.**) семантичког детерминатора јављају глаголске синтагме у значењу „постати популаран, омиљен, тражен, цењен“ (нпр. *бићи у моди*, *доћи у моду*, *шрчатиш за модом*).

2.1. У случајевима као: *дечја мода*, *краљица моде*, *мода за жене* или *мода шездесетих*, *недеља моде*, *свјетска мода*, или пак, *књижевна мода*, *нова мода љоздрављања*, *филмска мода* имамо лексеми *мода* употребљену у основном значењу, односно у општем основном значењу (ако полазимо од дефиниција датих у Речнику САНУ), па сагласно томе имамо и опште лексичко слагање. Из овога следи да се лексема *мода* у свом основном значењу понаша као и свака друга лексема која може реализовати свој основни семантички садржај

¹ У савременом српском језику, а посебно у говореном језику електронских медија у емисијама о моди, појављује се као конкурентна реч *феиш*, према изговору енглеске речи *fashion*. Међутим, ова реч се није адаптирала у српском језику. Будући да постоји актуелан српски еквивалент, сматра се да је англицизам *феиш* сувишан. Овај англицизам, који се на основу лексичког статуса у српском језику може окарактерисати као варваризам, има донекле уже значење и функционалну употребу у поређењу са стандардном лексемом *мода*. У српском језику овај варваризам се употребљава у именичкој и у придевској функцији, а њихови денотати односе се првенствено на високу моду у области одевања. Због фонолошке и морфолошке неадаптираности, овај англицизам није нашао своје место у језичком систему српског језика. Његова употреба је, дакле, функционално одређена само на контексте разговорног (колоквијалног) стила.

² У *Етимолоијском рјечнику хрватској или српској језика* (Скок 1972: 447, под *мод*) стоји да је реч *мода* француизам *моде* који је дошао преко немачког, од речи *мод* у значењу „начин“.

у широком кругу лексичких партнера, као нпр. лексема *врайш, зуб, кућа* и др. (в. Гортан-Премк 1997: 49–58).

Што се тиче синтаксичке функције у којој се лексема реализује, ови лексички спојеви имају ограничено слободну синтаксичку функцију (в. Гортан-Премк 1997: 57), и позиција детерминатора је следећа: у примерима у којима је именица *мода* употребљена у основном значењу детерминатор има атрибутску функцију: *Београдска мода* између два светска рата (интернет), *Светска мода* је стигла у Београд у великом стилу (Данас), Октобар је *месец моде* (Прес), *Ову недељу моде* у нашем граду обележиће пре свега домаћа модна сцена (Билтени), Сада млађарија окренула у *нову моду (начин)* њоздрављања (Иван. Ф.), Ипак та дјела по својим темељним мислима значе ликвидацију *књижевне моде* (Бар.).

2.2. У глаголским синтагмама типа *бићи у моди, доћи у моду, изаћи из моде, ићи за модом, ићи у корак с модом, јурићи за модом, лудећи за модом, њраићи моду, њустииићи моду, њераићи моду, њрчаићи за модом, ући у моду* и сл. имамо лексичко слагање са задатим семантичким детерминатором. На основу значења датих у Речнику САНУ типа: *бићи у (на) моди* „бити омиљен, популаран“, „бити тражен, цењен“, *доћи у моду* „постати омиљен, популаран“, *њераићи моду, њрчаићи за модом* „међу првима прихватити оно што је тек постало модерно“ (најчешће у одевању и улепшавању), уочава се да се једино у тој позицији остварује значење „оно што је популарно, омиљено, тражено, цењено“ и сл.

Као илустрација послужиће нам следећи примери: Златне нијансе сенки у *моди* ове јесени (Блиц); Црно-бело је у *моди* (Курир); Хип-хоп је поново у *моди* (24 сата); Фурала се естетика која вероватно никада више неће *доћи у моду* (интернет); Радо *њерају моду* (Данас); Жене *њрче за париском модом* (интернет); „*Ићи у корак с модом*, а ипак бити различит од осталих, сматра се императивом сваке ‘праве’ жене“ (Прел.).

Примећујемо такође и то да је лексема *мода* компатибилна са једним бројем глагола, док се у другим случајевима њихови семантички садржаји не поклапају, као нпр. *рецијовати моду, њклониићи моду* и сл. Тако је сужен опсег могућности лексичког слагања именице *мода* и глагола у оквиру глаголске синтагме.

У овоме трећем типу слагања семантички детерминатор има функцију прилошке одредбе. У глаголској синтагми *бићи у моди* секундарна семантичка реализација глагола *бићи* у значењу „бити популаран, омиљен и сл.“ остварује се једино уз допуну у *некоме, нечему*, или у спојевима *ићи за модом, јурићи за модом, лудећи за модом, њрчаићи за модом* – секундарна семантичка реализација ових глагола се остварује са допуном *за неким, нечим*: „међу првима прихватити оно што је тек постало модерно (најчешће у одевању и улепшавању)“. У глаголској синтагми *изаћи из моде* за реализацију секундарног значења овог глагола „не бити више популаран, омиљен и сл.“ обавезно иде одредба *из некога, из нечега*.

3. Придев *модни*, као дериват именице *мода*, у Речнику САНУ дефинисан је на следећи начин: **а.** „који се односи на моду (одевања, облачења и сл.)“ и **б.** „који је тренутно актуелан, популаран, помодан“. Придев *модни*, као зависни члан синтагматског споја, лексичко значење – *који се односи на моду*,

својстивен моди остварује тек у саставу са именичком категоријом речи као резултат општег лексичког слагања. Дакле, он се увек реализује у свом основном релационом значењу и то са именицама углавном предметног или месног значења, а знатно мање апстрактног, нпр. *модна аџенција, модни деџаљ, модни журнал, модна индустрија, модна колекција, модна кућа, модни магазин, модне новине, модни салон, модни студио, модна сцена, модни узорак, модна фабрика, модни часопис, модни њравац, модни развој, модне тенденције*, као и са именицама које именују особу по неком занимању или послу којим се бави: *модни дизајнер, модни креатор, модни посленик, модни произвођач, модни стилиста, модни уредник*.

Неки од спојева са придевом *модни* имају тенденцију развитка у вишечлане речи, нпр. *модна њиста* „стаза којом се шетају манекени у време одржавања модних ревија и сличних догађаја“, *модна ревија* „приказивање, јавно представљање најновијих узорака моде“, које се третирају на прелазу из лексемског у фраземски ниво, као нпр. вишечлана реч *железничка њруа* (в. Гортан-Премк 1997: 17). У прилог овоме иде и то што су у *Речнику српскога језика* Матице српске (РСЈ) уз одредницу *модни* дати и следећи спојеви: *модни деџаљ, модни кројач, модна ревија, модни салон*.

4. На основу примера илустрованих у раду приметили смо да су именица *мода* и њен придевски дериват *модни*, као речи општег речничког фонда, прилично добро адаптиране у српском језику. О степену њихове адаптираности не говоримо само речи истог гнезда са мотивном именицом *мода* у основи, него и могућност њихове лексичке спојивости са речима других врста. Основно значење именице *мода* у споју са другим именским речима реализује се у позицији слободног лексичког слагања (*краљица моде, мода шездесетих, светска мода*), док се у споју са глаголом у виду глаголских синтагми реализује у позицији лексичког слагања са задатим семантичким детерминатором (*бићи у моди, изаћи из моде, њрчаћи за модом*). Придев *модни* увек се реализује у свом основном релационом значењу у саставу са именичком категоријом речи као резултат општег лексичког слагања (*модни журнал, модна кућа, модни стилиста*).

ЛИТЕРАТУРА

- Гортан-Премк 1997: Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и орјанизација лексичког система у српском језику*, Библиотека јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 14, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Готштајн 1986: Љиљана Готштајн, *Синонимија у колокацијама (на њимерима енглеског језика научне аргументације)*, Нови Сад: Институт за стране језике и књижевности Филозофског факултета.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- ЭСЛПТ: *Энциклопедический словарь-справочник лингвистических терминов и понятий (Русский язык)*, I–II, Москва: Флинта–Наука, 2008.
- Матијашевић 2002: Јелка Матијашевић, „Из проблематике лексичко-семантичке спојивости у руском и српском језику (на примеру речи субјективне оцене)“, *Славистика* 6, Београд, 30–38.

- Нејгебауер 1982: Александар Нејгебауер, „Одлике колокације у енглеском језику“, *Зборник радова Инстџитијута за сџиране језике и књижевности* 4, Нови Сад, 339–349.
- Прђић 1997: Твртко Прђић, *Семантика и ѓрајмајтика речи*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Риђановић 1988: Мидхад Риђановић, *Језик и њејова сџруктјура*, друго издање, Сарајево: Издање аутора.
- Ристић–Радић–Дугоњић 1999: Стана Ристић, Милана Радић–Дугоњић, *Реч. Смисао. Сазнање*, Београд: Филолошки факултет.
- Скок 1974: Petar Skok, *Етимологјски рјечник хрватскога или српскога језика*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Штрбац 2008: Гордана Штрбац, „О принципима за израду речника колокација у српском језику“, *Наш језик* XXXIX/1–4, 53–67.

ИЗВОРИ

- Бар.: Антун Барац, *Величина малених*, Загреб, 1947, 13.
- Билтени: *Билтени са Недеље моде*, 2008–2010, Београд.
- Блиц: *Блиц*, дневне новине, Београд.
- Данас: *Данас*, дневне новине, Београд.
- Иван. Ф.: Франо Иванишевић, *Пољица*, ЗНЖ 10, 25.
- Интернет: Примери преузети из разних извора са интернета.
- Курир: *Курир*, дневне новине, Београд.
- Прел.: Младена Прелић, *Анализа женске шџтамје између два рајта у Београду (на ѓримеру 1937. јодине)*, Гласник Етнографског института САНУ XXXVIII, Београд, 1989.
- Прес: *Press*, дневне новине, Београд.
- Речник МС: *Речник срџскохрватскоја књижевној језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска, 1967–1976.
- Речник САНУ: *Речник срџскохрватској књижевној и народној језика*, I–XVIII, Београд: Српска академија наука и уметности — Институт за српск(охрватск)и језик, 1959–.
- РСЈ: *Речник срџскоја језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- 24 сата: *24 sata*, дневне новине, Београд.

Резюме

Драгана Цвијевич

О ЛЕКСИЧЕСКИХ СОЧЕТАНИЯХ С СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫМ
МОДА И ПРИЛАГАТЕЛЬНОМ МОДНИ

В настоящей работе анализируется существительное *мода* и прилагательное *модни* в сочетании с другими лексемами. Наш материал типа *недеља моде*, *свейска мода*, *бијти у моди*, *џрчајти за модом*, *модни дизајнер*, *модна ѓистја*, *модни ѓроизвод*, *модна ревија* и т. п. позволяет изложить результаты, касающиеся

лексической сочетаемости данных слов, полученные исследованием релевантных особенностей, содействующих образованию синтагматических лексических отношений.

Основное значение существительного *мода* в сочетании с другими именными словами реализуется (*краљица моде, мода шездесетих, свейска мода*), в то время как в сочетании с глаголом, в форме глагольных синтагмы, оно реализуется в позиции лексического согласования с предложенным семантическим детерминатором (*бијџи у моди, изаћи из моде, џрчајџи за модом*). Прилагательное *модни* всегда реализуется в своем основном реляционном значении, в соединении с категорией существительных, что является результатом общего лексического согласования (*модни журнал, модна кућа, модни сџилисџа*).

П р и к а з и

Милан Шипка, *Стандарднојезичка преиспитивања 3**

Милан Шипка у својој књизи *Стандарднојезичка преиспитивања 3*, издатој у едицији Разматрања Прометеј из Новог Сада, наставља критичко преиспитивање (евалуацију) савремене правописне и граматичке норме српског језичког стандарда, како је и чинио у претходним двама књигама, објављеним 2008. и 2009. године, и на тај начин заокружује научну трилогију посвећену језичкој култури и српском језичком стандарду.

У четири поглавља са укупно десет радова, аутор даје преглед досадашње правописне и граматичке норме и корисне сугестије за њихову реконструкцију. Пошто ни у другом издању *Правписа* Матице српске (2010) није посвећена неопходна пажња акцентуацији, па ни речнички део тог норматива није акцентован, аутор је сматрао да су прозодијска питања најактуелнија у евалуацији српског језичког стандарда, па је поглављем *Прозодија* (9–47) и започео своја стандарднојезичка преиспитивања. Правописним недоумицама аутор се бави у поглављу *Орфографија и орфографија* (49–136), а граматици и лексици посвећује простор у поглављу *Облици и значења речи* (137–150). Последње поглавље *Властита имена и норма* (151–175) бави се морфолошко-нормативним питањима у вези са деklinацијом одређеног типа властитих имена и двају ојконима. Књига, такође, садржи и Изводе и литературу, Библиографску белешку, Белешку о аутору, Именски регистар и Садржај на енглеском језику (Table of Content).

Наслов уводног реферата ове књиге „О ремећењу основних правила стандарднојезичке (новоштокавске) акцентуације“ сажето отвара, можда, чак и кључну тему ове књиге, а то је огроман број речи које прозодијски одступају од акцентуације источњерцеговачких народних говора која је ушла у стандард српског језика. Као што је познато, у двадесетом веку у наш стандардни језик ушле су бројне стране речи и имена из других језика са различитим изворним акцентима, од којих се многа тешко акценатски прилагођавају тим правилима, што наша конзервативна Вук–Даничићевска нормативистика сматра „ ремећењем система“, па тај проблем решава тако што на вештачки начин мења силазне у узлазне акценте на средњим слоговима или пак природно помера силазне акценте за један слог на почетак речи, како су и настајали наши узлазни акценти. Речи страног порекла које се у погледу акцента по-

* Нови Сад: Прометеј, 2011, стр. 196.

нашају супротно правилима нашег класичног акценатског система, настојећи да задрже свој изворни акценат, јесу: *команданџи, зафрканиџи, џревараниџи, забушаниџи, асисџениџи, деликвџениџи, ајсолвџениџи, дирџиџениџи, калодџниџи, хориздџниџи; џејермџниџи, лавџриџниџи*, итд.; *раџџиџиџор, реџулаџиџор, симулаџиџор*, итд.; *болџоро, сџамџиџедо, џорџиџедо, жиџраџдо, бџиџџи, авоџаџдо, џорџаџдо, џикаџдо; Даламџбер, Доџе, Борџо, Русџо, Монџесџе, Ремџо*, итд.; *комџилемџџиџан, елоквџџиџан, некоџрџџиџан*, итд.

Међу оваквим страним лексемама које имају силазни акценат на средњем или задњем слогу налазе се и неке наше сложенице: *куџиџорџџаџа, самџоџџуџа, самџоџџуџаџа, славџенџсџиџски, самџозаџиџџиџџа*; што је знак да је сама та појава постојала и у класичним основама наше стандарднојезичке акцентуације, па се стога ти примери не могу сматрати „ремећењем“ норми.

Старији, конзервативнији акцентолози не допуштају употребу ових изворних, још неадаптираних акцената, већ упорно инсистирају на класичним правилима стандардне акцентуације, па би по њима правилни били само облици са краткоузлазним акцентом на првом слогу. Аутор у овом раду говори о (не)оправданости таквог приступа савременој акценатској норми и предлаже еластичнији систем правила, који више одговара и стварном стању и говору образованих људи. М. Шипка, кад су у питању именице на *-аниџи, -ениџи, -ониџи, -инџи*, као и оне на *-ор*, предлаже дублетну употребу облика са краткосилазним акцентом на крају, и оних са краткоузлазним акцентом на слогу испред, с напоменом да би облике са краткосилазним акцентом требало посматрати као стилску резерву у обичном говору, док би у електронским медијима и у службеној употреби нормално функционисали облици са пренесеним акцентима: *команданџи, асисџениџи, деликвџениџи, ајсолвџениџи, дирџиџениџи*, итд. Таква пракса је, мада недоследна, потврђена и у *Речнику* Матице српске (2007). Из овог правила би се изузели пејоративи које би, управо због тога значења, требало употребљавати са непренесеним, краткосилазним акцентима: *зафрканиџи, џревараниџи, забушаниџи*.

У другом раду из прозодијске проблематике под насловом „Нека запажања и напомене о акцентуацији наших презимена“ разматра се акценат презимена као важан идентитетски чинилац њихових носилаца. У том погледу карактеристични су нарочито патроними, чији носиоци задржавају акценат имена од кога су таква презимена изведена, нпр. *Обрад – Обраџовиџи, Даџвид – Даџвидовиџи, Таџнасџко – Таџнасџковиџи*. Насупрот томе, у пракси су та презимена раширена с промењеним акцентом, и то систематски: *Обрад – Обраџовиџи, Даџвидовиџи – Даџвидовиџи, Таџнасџковиџи – Таџнасџковиџи*. У овом раду се, уз ослонац на досадашњу стручну литературу, пре свега на радове Милије Станића и Митра Пешикана, анализира ова појава и расправља о томе којим би акцентима требало дати предност, тј. које би требало препоручити за општу употребу, или се пак одлучити за дублетизам, какав се код нас већ усталио. Аутор износи и своја запажања о природи патронимских дублетних акцената. Двоструки акценти се могу наћи само код презимена која су настала од двосложних имена с кратким акцентом, било самостално: *Ђуџкановиџи – Ђуџкановиџи* (према *Ђуџкан*), *Јџовановиџи – Јџовановиџи* (: *Јџован*), *Обрадџовиџи – Обраџовиџи* (: *Обрад*), итд., било у саставу сложених презимена: *Муџраџџиџбеџовиџи – Муџраџџиџбеџовиџи*, итд. Међу нашим презименима има и оних који нису патронимичког него надимачког порекла. Таква презимена углавном чувају изворни акценат: *Лиџсаџ, Зеџџи, Лиџка*,

Личанин, Крајинишник, а нека од њих, необичнија, ипак теже да се акценатски разликују од лексема према којима су постала, нпр: *Сийнџр* (презиме) према *сийнџр* (онај који станује), *Кџвџч* (презиме) према *ковџч* (занимање) итд.

На крају, аутор изриче своје мишљење и даје савет свима: „Мислим да би требало настојати да се бар у срединама гдје је неко презиме устаљено и познато у јавној употреби тако и употребљава (случај: *Драјољуб Давидовић*), јер је акценат презимена као и њихов облик и промјена дио идентитета (па и препознавања) одређених личности која та презимена носе“.

У раду „Геминација у српском језику“ обрађује се ова, у стручној литератури мало разматрана појава изговора и писања удвојених говорних елемената, најчешће гласова (самогласника и сугласника) у нашем језику. Потпунија анализа и каталогизација свих случајева геминације може бити од значаја за усавршавање система наших ортоепских, ортографских и граматичких норми. Овде се детаљно анализирају примери геминираних гласова у творби домаћих речи и однос према геминатама у речима страног порекла приликом њиховог преузимања у српски језички стандард. Проф. М. Шипка објашњава ову појаву најпре код два суседна самогласника коју назива „одвојеним близанцима“ из семантичких (јер их раздваја семантичка пауза) и физичких разлога (изговарају се, а и бележе, као два иста, али два посебна гласа), а потом и код сугласника које назива „спојеним близанцима“, јер се не изговарају као два одвојена гласа један до другог, него као један продужен истакнутији глас.

Самогласничке геминате јављају се у нашим речима искључиво у слојеницама на крају префиксалног морфема и основне речи: *йоочим, љообрајим, љоодваљивајим*, и сл.; или на крају прве и на почетку друге просте речи у споју: *једноок, народноослободилачки* и сл. Самогласничке геминате се редовно задржавају и приликом преузимања речи страног порекла: *коојерација, коојерајиван, координација, координџор, зоолоија, зоолој* итд.

Сугласничке геминате у слојеницама много су чешће у српском језику него вокалске, а разликују се од њих и изговором, као што смо навели, и начином настанка, па и бележења у писаном тексту. Поред случајева удвојеног писања сугласника које наводи Правопис из 1960, и то у суперлативу придева који почињу сугласником *ј*: *најјачи, најједрији, најјаснији*, и у другим слојеницама које на граници префиксалног и коренског морфема имају консонантске геминате, као што су: *наддружџивени, нуззарада, љреддржавни*, аутор додаје и суперлативе прилога: *најјаче, најјасније, најјужније*, итд. и примере као што су: *нуззанимање, ваннастџавни, љреддийломски, џранссибирски*.

Правило о губљењу сугласника којим се укидају геминате у простим речима, а задржавају у слојеницама на границама префиксалних и коренских морфема, на које аутор посебно обраћа пажњу, сликовито се може назвати „скривеним геминатама“. Ова појава је специфичност српског језика и ту се ради о удвојеним сугласницима од којих се један „крије“ у сливеном гласу и чини први од његових елемената (*ц* је, наиме, сливено од *џс*, *ч* од *џш*, *ћ* од *џи* и меког *с'*, *ћ* од *д* и меког *з'*, а *џ* од *дј*). Тако се сугласници *д* и *џи*, уз нормиране изузетке, губе испред сливених сугласника *ц*, *ч*, *ћ*, *џ*, и *ћ*, у којима се налазе: **отац** – отца → оца, приповетка → **приповеци** и **приповетки**.

Генерални став аутора је да је неопходно приступити свеобухватној евалуацији и другог издања *Правописа* (2010), па је зато аутор и објавио рад

„Изузеци од гласовних промјена“, који се састоји од два подрада: „1) Ортографски изузеци од асимилације сугласника по звучности“ и „2) Фонетска и ортографска одступања од губљења сугласника *đ* и *џ* у међусугласничком положају“. У првом делу рада се опширније расправља о појави асимилације сугласника (једначења по звучности и месту творбе), а циљ рада је да се допринесе комплетирању и класификацији свих правила асимилације сугласника, као и њихових изузетака, са посебним настојањем да се пронађу објективни критеријуми зашто би се употреба неке лексеме прогласила изузетком од правила, било у усменој, било у писаној пракси. У другом делу рада се износе сви критеријуми одступања од губљења сугласника *đ* и *џ* у међусугласничком положају, и то са ортографског и фонетског аспекта. У раду су критички преиспитане све новине *Правописа* (2010) у односу на *Правопис* (1960), додати су још неки примери из праксе, и на крају предложена формулација одговарајуће правописне норме.

Радам „Стање и проблеми савременог српског правописа“ М. Шипка жели да скрене пажњу на најкрупније проблеме лингвистичке србистике у новим политичким и лингвистичким околностима, након рушења Југославије. Наиме, после распада вишедеценијског српскохрватског стандарднојезичког заједништва, 90-их година прошлог века, уместо једног варијантно разуђеног стандардног језика, којим су се служила четири народа: Срби с Црногорцима, Хрвати и Муслимани (данас Бошњаци), проглашени су и нормирани посебни национални стандардни језици: хрватски, бошњачки (под неадекватним именом босански), српски, и у новије време и црногорски језик. М. Шипка набраја све стандарднојезичке приручнике, речнике и граматике, настале у последње две деценије у овим језицима, с приметним коментаром да се они сви, изузев приручника српског језика, баве експлицитном нормом (правописном, граматичком, лексичком) која је усмерена ка националном стандарднојезичком изразу, али са екстремном тежњом да их што више удаљи од српског језика. Насупрот другим народима бивше Југославије који афирмишу посебност свог националног стандардног језика, аутори српских језичких приручника се нису још увек ослободили српскохрватског дублетизма, па је углавном, приликом објављивања таквих књига, главна интервенција била промена етикете на корицама јер је стављено само *српски* уместо *српскохрватски*. То се, према аутору, односи на једнотомни *Речник српскога језика* (2007) и *Правопис српскога језика* Матице српске (2010).

Аутор у наставку указује на неке од проблема који се јављају у пракси, најпре са неоснованим писањем дублетних облика појединих ијекавских примера који су појединачне творевине неких писаца. Тим и сличним примерима аутор сугерише да је неопходна евалуација и реконструкција српске правописне норме у новим околностима, а пре свега писање једног новог поузданог, свеобухватног, стабилног, прегледног и општеприхватљивог *Правописа српскога језика*.

Као логичан наставак претходне расправе, аутор наставља да разматра актуелна питања стања и проблема савременог српског правописа и у раду „О утврђивању и усвајању српске правописне норме у новим условима – начелна и процедурална питања“. Овде се аутор посебно задржава на процедуралним питањима при утврђивању надлежности при усвајању новог правописа. Као што је то била пракса и раније, општу концепцију и критеријуме нормирања

требало би да донесе *Правојисна комисија*, као колективни аутор. Пре приступања на изради правописа, требало би утврдити и усвојити основе српске језичке политике које би подразумевале стварање свеобухватног дугорочног плана и проблема србистичких активности (истраживачких и других), с посебним нагласком на решавање актуелних нормативних проблема: изради *Правојиса срџској језика*, а потом и савремене нормативне граматике, једно-томног речника и термилолошких стандарда свих стручно-научних области. А оно што је најважније, сви морају имати један јединствен систем правописних норми.

У невеликом поглављу „Интерпункција и правописни знаци – прилог класификацији и стандардизацији правописних норми“ систематизују се сличности и разлике између правописних и интерпункцијских знакова и предлажу будућа решења за класификацију овог дела правописне грађе.

Следећи рад представља својеврсну трилогију решавања недоумица из говорне и писане праксе. Први део рада „Три питања из праксе: 1) Евангелисти, еванђелисти и јеванђелисти?“ говори о потреби семантичког диференцирања тих трију речи, ради лакшег и тачнијег разумевања текста у коме се употребљавају. Аутор на следећи начин резимира своја запажања: Облике са *i*: *еванџелисти(a)*, *еванџелисти* и *еванџелистички* требало би семантички везати за припадника верске заједнице евангелиста, а пар *еванђелистиа – јеванђелистиа* односи се на писце канонских јеванђеља, односно еванђеља, мада би и код овог варијантског пара требало у српском језичком стандарду дати предност облицима на *j*: *јеванђелисти(a)*, *јеванџелисти*, *јеванџелистички*. Поднасловом „2) Експрес кафа или Еспресо?“ преиспитује се исправност употребе израза *експрес кафа*, нарочито с обзиром на изворни облик *еспресо* (итал. *espresso*). Поднасловом „3) Капуђино или капучино?“ разматрају се правописна и семантичка питања у вези са овим лексемама и издваја се облик *капуђино* који је једино исправан са етимолошког и семантичког становишта.

Радам „Именице страног порекла на *-ијум* и *-иј* у српском језичком стандарду“ разматра се оправданост употребе облика речи латинског порекла на *-иј* јер има мишљења да ови облици искључиво припадају хрватском стандарду, док су облици на *-ијум* везани искључиво за српски. Аутор показује да су и облици на *-иј* потребни српском стандардном језику јер се могу употребити за богађење језичког израза, а тиме и за јасније и прецизније изражавање (уп. *медиј* и *медијум*).

У реферату „С Ђириловом или с Ђириловим?“ разматра се питање промене презимена на *-ов*, *-ев*, *-ин*, као што су *Гаврилов*, *Појов*, *Ђирилов*, *Ђурђев*, *Бакављев*, *Васљев*, *Милин*, *Радин*, *Токин* и сл. Таква презимена сређу се углавном у Војводини, али су типична и за руски језик, па се поставља питање да ли деклинирати по истом моделу транскрибована страна имена, код којих у инструменталу и облицима множине важи придевска промена, и наших војвођанских презимена код којих влада дублетска употреба придевске промене (на *-им*) и именичке (на *-ом*). На крају аутор даје предлоге за нормирање употребе спорних падежних облика тих презимена у српском језичком стандарду. Наша презимена патронимичног порекла на *-ов*, *-ев*, *-ин* (типа *Ђирилов*, *Токин*) требало би у инструменталу да имају само наставак *-им* (с *Ђириловим*, *Токиним*), а презимена преузета из осталих словенских језика на *-ов* и *-ев*, уз наставак *-ом*, могу изузетно имати и облик на *-им* (с *Чеховом* и с *Чеховим*).

Руска и друга словенска презимена на *-ин* (типа *Пуџин*, *Рјейин*) имају у српском језику у инструменталу искључиво именички наставак *-ом* (с *Пуџином*, с *Рјейином* и сл.).

У последњем раду „О стандардним облицима ојконима Билећа и Пљевља“ расправља се о томе која је правилна употреба ова два ојконима. За властита имена, посебно ојкониме, важи правило да их у савременом стандардном језику треба изговарати и мењати како се користе у крају из ког су потекла. Тако је *Билећа* именица женског рода и припада трећој деklinационој врсти, мада се често, погрешно, употребљава и као именица средњег рода – *Билеће* (као Требиње, Љубиње и сл., највероватније под утицајем тих херцеговачких ојконима). Код ојконима *Пљевља* грешни се и код рефлекса јата и код деklinације: многи пишу *Плевља* уместо *Пљевља*, а овај ојконим поред тога има само облике множине, па се само тако и мења: *Пљевља*, *Пљевља̑*, *Пљевљима*, *Пљевља̑*, *Пљевља̑*, *Пљевљима*.

М. Шипка овом књигом позива нормативисте, језичке стручњаке и ширу јавност да се приступи расправи о правописној норми ради стварања свеобухватног и општеприхватљивог *Правоииса српској језика* са евалуираном, реконструисаном и јединственом нормом. Поред правописа, за утемељење савременог српског језичког стандарда, неопходно је објавити и друге језичке приручнике, граматике и речнике. Аутор књигом указује на најактуелније проблеме који се тичу како језичке политике и процедуралних питања који су пропратни чиниоци свих стандарднојезичких активности, тако и садржинских пропуста које прати друго издање *Правоииса* (2010). Неки од најважнијих пропуста досадашње норме, према његовом мишљењу, односе се на прозодијску празнину у речничком делу тог норматива, конзервативно придржавање класичне акценатске норме у спорним случајевима, постојање српскохрватског морфолошког и лексичког дублетизма и сл. Оваква исцрпна анализа правописне грађе, као и неких других проблема језичке норме, неоспорно доприноси утврђивању српског језичког стандарда, занимљива је за језичке стручњаке, али правописна проблематика може бити занимљива и ширем кругу читалаца заинтересованих за језичку културу.

Данијела Сџанић

Милица Радовић-Тешић, *Грамаџички и лингвистички
појмовник**

Подизању нивоа језичке културе и неговању правилног језичког израза не доприносе само нормативне граматике, језички и правописни саветници и приручници, него и дела енциклопедијског карактера у којима се износи и тумачи инвентар лингвистичких термина и других појмова везаних за област науке о језику. Наиме, језичко правило ваља и разумети, што није могуће без одговарајућег терминолошког апарата. Српска лингвистичка библиографија, нажалост, није богата приручницима међу чијим би корицама заинтересовани корисник могао да нађе објашњење лингвистичких термина. Такви су само *Српскохрватски језик*, Енциклопедијски лексикон Мозаик знања (Београд, 1972), *Енциклопедијски рјечник лингвистичких назива*, I–II (Загреб, 1969) Рикарда Симеона или преводи *Кембричке енциклопедије језика* (Београд, 1995) и *Енциклопедијској речника модерне лингвистике* (Београд, 1988) Дејвида Кристала¹. Ову празнину од сада у приличној мери, макар у наставној пракси, може умањити најновија књига *Грамаџички и лингвистички појмовник* Милице Радовић-Тешић, професора на Учитељском факултету Београдског универзитета и редактора Речника САНУ. Ове две чињенице из ауторкине биографије у великој мери су одредиле и карактер ове књиге, која започиње „Уводним напоменама“ (7–14), а затим на скоро сто педесет страна, под насловом „Термини и блиски појмови“ (17–157), азбучним редом, доноси дефиниције и тумачења лингвистичких појава, завршивши се списком „Литература“ (161) и резимеом на енглеском језику „Summary“ (165). Дакле, потреба за оваквим приручником произашла је из практичних разлога, на основу наставног искуства, а организацији књиге, те прецизности, концизности и информативности дефиниција и описа у њој допринео је вишедеценијски лексикографски рад М. Радовић-Тешић.

У првом реду, књига треба да попуни недостатак лексикографског приручника који би олакшао усвајање градива из граматике српског језика ученицима и студентима, односно презентацију тог градива наставницима. Ауторка се иначе уверила да не постоји пракса (да не кажемо култура) употребе речника приликом савладавања градива у настави српског језика, и то не само

* Едиција Појмовник, Књига 1, Београд: Учитељски факултет, 2011, 162 стр.

¹ Руски лингвистички речници нису нам доступни у преводима.

на нижим нивоима образовања већ и на универзитетском. Укључивањем овог приручника у студијски програм код будућих наставника створила би се навика да користе речнике, енциклопедије и сличне приручнике и у наставној пракси.

Како М. Радовић-Тешић наглашава, за наставу је веома важно и то да се осавремењава и допуњује резултатима нових истраживања, односно да се иновира и појмовни и термилошки апарат. Тако се традиционална граматичка терминологија проширила терминима које су донели нови приступи проучавању језика, што треба приближити и студентима, али и професорима. Дакле, нови термини се морају објашњавати, систематизовати и презентовати, како би се успешно могла пратити научна продукција и унапређивати наставни процес, те усклађивати са новим сазнањима.

Књига није преамбициозно замишљена, она представља, као што и ауторка истиче, „мали термилошки појмовник, који садржи све појмове и термине из програмских курсева који су предвиђени за усвајање“ (8). Њоме се настоји покрити поље лингвистичких термина и појмова који се срећу у уџбеницима и приручницима на основу којих се изводи настава језика на филолошким и учитељским факултетима. Приручник је заснован на грађи насталој ексерпцијом устаљених и фреквентних термина и појмова у граматичкој литератури која се користи у настави језика у средњим школа и на филолошким и учитељским факултетима. Термини који би се означили као застарели, као и нови који нису ушли у ширу употребу, нису се нашли у овој књизи.

Материјал је алфаветски систематизован, сажето и експлицитно представљен у виду одредница. Ауторка на одговарајућим местима наводи и уобичајене домаће термине, али и њихове интернационалне синониме (нпр. **дуративни глаголи** в. *йрајни глаголи*, **итеративни глагол** в. *учесјали глаголи*, **фрикативни сугласници** в. *сјрујни сујласници*, **хунгаризам** в. *мађаризам*), и обрнуто (нпр. **двојезичност** в. *билињвизам*, **заповедни начин** в. *имјерајив*, **значањска позајмица** в. *калк*), повезујући их упућивањем. Синоними (интернационалног порекла) такође се наводе у загради код уобичајеног домаћег термина (нпр. *вољне (волунјайивне) реченице*, *глаголски вид (асјекј)*, *двоуснени (билабијални) сујласници*, *закључне (конклузивне) реченице*, *основни (главни, кардинални) бројеви*, *сасјавне (којулајивне) реченице* итд.). Неретко се даје и етимологија (нпр. код *адверби*, *аорисј*, *јенијив*, *ејијкј*, *индикатив*, *метонимија*, *јадежи*, *синјакса*, *флексија*, *фонетика*), а такође се примерима илуструју неке граматичке и лексичке појаве (нпр. код реченичних конституената, свих врста независних и зависних реченица, позајмљеница итд.).

Највећи део књиге чине термини широке употребе традиционалног граматичког приступа, с обзиром на чињеницу да они покривају терминологију ове области из школског програма српског језика. Такве су, рецимо, поред основних термина *јрамајика*, *јрамајичка основа*, *јрамајички насјавци*, одреднице којима се покривају основни нивои језичке структуре: *фонетика*, *јлас*, *самојласници (вокали)*, *сујласници (консонанти)*, *сонанти*, *уснени сујласници*, *зубни сујласници* итд.; *акцентуација*, *дјосилазни акцент*, *дјоузлазни акцент*, *крајкосилазни акцент*, *крајкоузлазни акцент*, *новошјокавска акцентуација* итд.; *јласовне јромене*, *јалајализација*, *сибиларизација*, *јојовање*, *једначење сујласника јо звучности* итд. (али и новији термини из ове сфере: *фонологија*, *фонема*, *алофон*, *алјернација* итд.); *морфологија*, *морфе-*

ма, аломорф, род, врсте (кашејорије) речи, йроменљиве речи, нейроменљиве речи, суйлейивизам, именице, власитийе именице, збирне (колективне) именице итд.; заменице, именичке заменице, йридевске заменице итд.; йридеви, комйараџија итд.; бројеви, основни (лавни, кардинални) бројеви, збирни бројеви, редни бројеви, бројне именице, бројни йридеви итд.; деклинабилан, деклинаџија, йадежи, номинайив, йенийив итд.; йлајоли, йлајолска основа, йлајолски настйавџи, йлајолске врсте, йлајолски вид (асйектй), йлајолски род, йлајолски облици итд.; йтворба речи, суфиксаџија, дериваџија, слајање, комбинована йтворба, сйјојни вокал, суфикс, йрефикс, афикс, йтворбено йнездо, йвореница итд.; синйакса, субјекатй, йредикатй, објекатй, айозиџија, айозийив, акйуелни квалификайив, реченица, сложене реченице, сасйавне (койулайивне) реченице, изричне (декларайивне) реченице, акйив, йасив, индикатйив, констйрукџија, реџија, валенџа, кохезија итд. Што се појмова и термина везаних за речнички фонд тиче, поред уобичајених термина *реч*, синоними, анйоними, хомоними, архаизми, йозајмјенице и сл., у граматиџама из последње деценије XX века срећемо и термине, као што су *лексема*, *лексиџа*, *лексиџко значење* итд., те их доноси и овај појмовик. Нарочиту новину у терминолошџи систем уносе семантиџа (лексичџко-семантиџа) проучавања, те се у овој књизи може наћи објашњење за термине као што су *денойай*, *десинай*, *конойай*, *йолисемија*, *моносемија*, *комйоненџијална (комйоненйна) анализа*, *сема*, *архисема*, *хийероним*, *хийоним*, *квантйификайор* итд. У књизи срећемо и одреднице *лексиџограф*, *лексиџографија*, *йезаурус*, *речници*, које се односе на систематско представљање лексичџког фонда.

Такође, овај прируџник доноси податџе о лингвистичџким правцима и школама које су у XX веџу знатно утицале на језичџа проучавања, као нпр. *младограмајичарсџа школа*, *Прашџа лингвистичџа школа* (те њене термине *бинарно*, *дистйинџкйивна обележја*, *марџиран* и сл.), *сйрукйурална лингвистйика*, или нове као *койнйивна йтеорија језика*, *йтеорија йоворних џинова* итд. Ауторџа такође успоставља одреднице и за лингвистичџке дисциплине као што су *анйройонимија*, *ономасйика*, *линйвосйилистйика*, *линйвистйичџа теојрафија*, *линйвистйичџа сйајисйика*, *майсематйичџа линйвистйика*, *соџиолинйвистйика*, *йсихолинйвистйика*, *ейнолинйвистйика*, *балканолојија* итд. Даље се срећу и објашњавају термини у вези са њима, нпр. *ономасйика* – *ейник*, *кйетйик* и сл. У речнику се могу наћи и одреднице које се односе на фундаменталне приступе језику као *дијахронйјсџа линйвистйика*, *синхронйјсџа линйвистйика*, затим за методе које су обележиле развој науџе о језику као *комйарайивно-истйоријсџа методџа* и сл.

У овој књизи се запажа и неколико слојева одредница које би дале за право да се у наслову нађе и детерминатив *с р п с к и*. То су јединице нетерминолошџког карактера које се односе на српски књижевни језик и његову историју, а неретџо имају и шири културни значај. Такве су реџимо одреднице које се односе на старије типове књижевног језика: *сйарословенски језик*, *сйароџрквенословенски језик*, *срйџкословенски језик*, *срйџсџа редакџија*, *рускословенски језик*, *славеносрйџски (славеносербски) језик*, *џрквенословенски језик*, затим на значајне спомениџе: *Мирослављево јеванђеље*, *Повеља Кулина бана*, *Законик џара Сйефана Душана*, на личности везане за период књижевнојезичџког стваралаштва пре Вуџове реформе: *Ѓирило и Метйодије*; *Констйантин*, *Филозоф*; *Венџловић*, *Гаврил Сйефановић*; *Орфелин*, *Захарија*; *Обрадовић*, *Досйетје*;

Мушицки, Лукијан. У књигу су, разуме се, уврштени и појмови везани за Вукову језичку и правописну реформу, као значајна дела *Рајн за српски језик и њравопис, Српски рјечник*, те одреднице о њеним носиоцима: *Караџић, Вук Стефановић; Даничић, Ђуро; Койићар, Јернеј*, или личностима које су биле узор у појединим сегментима те реформе: *Аделуні, Јохан Кристиоф; Мркаљ, Сава* итд. Појмовник доноси и одреднице које објашњавају утемељење савременог књижевног језика на Вуковој основи и његов даљи развој попут *Бечки књижевни дојвор, Новосадски књижевни дојвор, београдски сјил*.

Граматицари на чијем делу почива данашња србистика, теоретичари, писци средњошколских и универзитетских граматика такође су наведени у овом приручнику: *Белић, Александар* (као и његов термин *константне (језичке)*); *Маретић, Томислав; Стевановић, Михаило; Пешикан, Мићар; Ивић, Милка; Ивић, Павле; Станојчић, Живојин; Појовић, Љубомир* (и његов термин *комуникативна реченица*); *Симић, Радоје*, затим лексикографи германисти *Канџија, Светомир* и *Ристић, Јован*. Од светских лингвистичких имена заступљени су *Јакобсон, Роман* и *Сосир, Фердинанд де* (и његови термини *language, langue, parole*). Врло је информативна и значајна одредница *језички часописи*, затим *ЈФ, Наш језик*, али и одреднице које се односе на значајне институције везане за неговање језика као *Вукова задужбина, Мајица српска*.

Појмовник доноси и термине везане за правопис: *Белићев њравопис, Правопис српскохрватској књижевној језика, Правопис српској језика*, затим писма: *босанчица, глагољица, ћирилица, латиница, јојица*; називе графема у старој ћирилици: *јай, јери, дебело јер, танко јер*, али и термине као *курзив, дијакритички знаци, дивиз* и сл. правописне и интерпункцијске знаке итд. У њему су заступљени термини из области језичке културе: *језичка норма, њуризам* и сл., али и из методологије лингвистичких истраживања, као што су *ексцериција, језички узорак* и сл.

Књига пред нама представља значајан помак и осавремењење у представљању граматичке терминологије у српској лингвистици. Она, с једне стране, праги развој лингвистике, а, с друге, потребе и промене у наставној пракси. Овом приликом смо поменули неке од одредница које се могу наћи у *Грамаћичком и лингвистичком појмовнику* Милице Радовић-Тешић (осим наведених има и термина из области дијалектологије, функционалних стилова итд.). По представљеном материјалу, видимо да је појмовник солидно утемељен и да у малом доноси граматiku и историју српског књижевног језика. Његова вредност за наставу граматике српског језика биће од великог значаја, и уверени смо да ће овај приручник испунити своју мисију.

Марина Сјасојевић

Зборник *Језички систем и употреба језика**

На Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу већ шесту годину заредом одржава се конференција „Српски језик, књижевност, уметност“, на којој учешће узима велики број домаћих и иностраних стручњака из области лингвистике, књижевности и музичке уметности. Реферати презентовани током овог дводневног научног скупа бивају публиковани у једном од три тематска зборника.

Зборник који је пред нама доноси лингвистичке студије представљене на четвртој конференцији у Крагујевцу, крајем октобра 2009. године. Реч је о 37 тематски и методолошки разноврсних радова посвећених питањима језичког система и употребе језика. Према мишљењу уредника овог зборника, сви реферати показују „да се под утицајем друштвених кретања врше значајна померања у раслојавању и функционисању српског књижевног језика, а потом и да се већи број одавно постављаних питања мора преиспитати применом нових методологија, како иманентнолингвистичких, тако и интердисциплинарних“. Уз то, задата, општа тема размотрена је са готово свих аспеката, кроз велики број тема и уз примену различитих лингвистичких метода.

Највећи број радова у овом зборнику посвећен је утицају друштвених промена на структуру српског књижевног језика на различитим нивоима (фонетско-фонолошком, морфолошком, творбеном, лексичком, синтаксичком, прагматичком, комуникативном, когнитивном и стилском). Неколико чланака разматра утицај страних језика на српски књижевни језик, поједини се баве контрастирањем српског са другим словенским и несловенским језицима, а немали број истраживања посвећен је проблемима превођења са српског језика и на српски језик.

Морфолошким и творбеним питањима савременог српског језика баве се Јованка Радих („*Под* у граматици и савремене друштвене појаве“) и Сања Ђуровић („Творбени потенцијал позајмљеница у оквиру лексичко-семантичке групе *кућа* и *њени делови*“), док су чланци „Лексика Исидоре Секулић са становишта савремене стандардизације“ Милице Радовић-Тешић, „Статус лексема са градацијским значењем у процесима декомпоновања“ Илијане Чутуре и „Лексика оријенталног поријекла у српској вођарској терминологији: крушке

* Крагујевац: Филум, 2010, 414 стр.

мишћетинка, усеинбејовача и буздованка“ Неђа Јошића посвећени статусу појединих лексема, њиховом пореклу, мотивисаности, адаптираности у језику и сл. Синтаксичке теме предмет су интересовања Радоја Симића („О кондензацији и кондензаторима“), Милоша Ковачевића („О изоморфности једног типа временских реченица и поредбених реченица за неједнакост“), Јелене Јовановић („Конструкције са нумеричким квантификатором“) и Димке Сааведре („Пасивне конструкције с партиципом и с повратним обликом глагола у српском језику – конкуренција и допунска дистрибуција“).

Страхиња Степанов је своје истраживање посветио фразеолошким амалгамима у публицистичком стилу, а значајан прилог изучавању дијалекатске фразеологије дала је Драга Бојовић радом „Дијалекатска фразеологија: лексичко-граматички аспект (Увод у класификацију)“.

У раду „Прагматичка функција узвика“ Драгана Вељковић-Станковић издваја прагматичке функције узвика и утврђује њихова важна својства, док Мирјана Мишковић-Луковић у чланку „She Wants To Meet a Bachelor: Лексичка концептуална семантика као прагматички мит?“ пажњу посвећује односу између лексичке семантике и прагматичких, инференцијалних процеса.

Прилог „Језик у судској теорији и пракси“ Јордане Марковић бави се једним типом језика у употреби – језиком у судској теорији и пракси, при чему се посебна пажња посвећује односу овог језика према народном говору.

Питање корпуса српског језика предмет је интересовања Стане Ристић у раду „Корпус ’живог језика’ и његов значај за изучавање језичких појава“. Она говори о појму „живи језик“ и његовој оперативнијој употреби у одређивању и формирању репрезентативног корпуса српског језика.

Имајући у виду утицај глобализацијских процеса на српски језик, Јелица Стојановић у чланку „Српски језик и државно-национални пројекти у 19. и 20. вијеку“ представља државно-националне процесе и пројекте у 19. и 20. веку на просторима које је покривао српскохрватски језик.

О значају неговања српског језика у дијаспори и његовом утицају на очување националног идентитета говоре Весна Лопичић и Биљана Мишић Илић у раду „Serglish: деконструкција језичког идентитета из перспективе Небојше Милосављевића“, као и Јована Димитријевић-Савић у прилогу „Међугенерацјске разлике и очување српског језика у Аустралији“.

У чланку „Антиципацијска палаталност у светлу балканистичког смањења палаталности“ Радивоје Младеновић разматра судбину наслеђених палаталних сугласника у словенским говорима који су претрпели балканизацију, а који чине западномакедонско-српски ареал у који улазе говори југозападног дела Косова и Метохије, док Никола Рамић у прилогу „Акцент придјева у говору Богдаша“ настоји да представи стање акцената у категорији придева у говору Богдаша, српског села смештеног на северозападном рубу доњег Ливањског поља.

Два аутора су своја истраживања посветила карашевским говорима. Михај Н. Радан у раду под називом „Деминуција у карашевским говорима“ разматра деминуираност у овим говорима са циљем откривања специфичних црта карашевског творбеног система и указивања на сличности и разлике са другим српским екавским говорима, док се Миљана-Радмила Радан у члан-

ку „Лексичка и граматичка средства за исказивање времена у карашевским говорима“ бави јединицама временске мере у карашевским говорима и анализира лексичка и семантичка средства којима се у тим говорима означава време.

Надежда Силашки у раду „Научна терминологија под најездом англицизама – контрастирање српског и хрватског језика“, на корпусу два најреферентнија речника економије у Србији и Хрватској, истражује степен англицизације терминологије економске науке у српском и хрватском језику.

Чланак „(Англо)српски књижевни језик у огледалу популарних женских часописа“ Марине Јањић доноси критички осврт на употребну вредност стандардизованог језичког израза у популарној женској штампи, при чему се истиче то да привидна адаптација англицизама доноси англосрбизме, чија употреба у тексту (и дискурсу) имплицира псеудонорму по угледу на енглески језик.

Истраживање Жељке Бабић посвећено је проблему језика интернетских форума. Ауторка у свом раду представља специфичности енглеског језика који се користи на интернетским форумима и контрастира језик форума на српском језику.

Контрастирање српског и других језичких система резултирало је радovima „О једној врсти поредбених фразема у српском и бугарском језику“ Славке Величкове, „Израњаване на демонстративност (деиктичност) чрез именната и местоименната система в българския и в сръбския език“ Елене Николове, „Јелен (*Cervidae*) и јеленак (*Lucanus cervis*) као симболи у пољској и српској традицији“ Видана Николића и Јоане Рекас, „За сръбските и българските вокални хипокористични форманти, участващи в деривацијата на производни от мъжки лични имена“ Ивана Чобанова, „Неке напомене о скраћеницама у француском и српском језику“ Ненада Крстића и „Временске употребе кондиционала у француском и српском језику“ Тијане Ашић и Верана Станојевића.

Проблематиком превођења са српског језика и на српски језик посвећен је чланак „(Не)могућ(и) превод (на материјалу бугарског и српског језика)“ Татјане Дункове и Биљане Васић, као и радови „Претеритална времена у Камиевом *Сѝранцу* и њихови преводни еквиваленти“ Вере Јовановић, „Сложени футур у шпанском језику и његови преводни еквиваленти у српском“ Јелене Рајић и „Глагол *werden* у епистемичкој употреби и његови еквиваленти у српском језику“ Кристине Мирнић.

Чланак „Глагол *разјабихи* на основу употребе у неслужбеним текстовима на интернету“ Биљане Стикић посвећен је анализи примера употребе наведеног глагола са циљем да се прикажу неке његове карактеристике и одговори на питање зашто овај глагол не дозвољава сингуларну интерпретацију ни субјекта ни објекта.

„Културни и језички стереотипи у ставовима младих: Италија у јадранском огледалу“ наслов је прилога Јулијане Вучо, у којем ауторка нуди систематски поглед на елементе који повезују неки језик са његовом способношћу распрострањања и прихватања у иностраној средини.

Лингвистичке студије публиковане у овом зборнику сведоче о утицају друштвених кретања на савремени српски језик, те ће ова књига бити веома

користан приручник за будућа разматрања актуелних србистичких питања. Верујемо да ће ова, сада већ традиционална, међународна конференција у Крагујевцу наставити да богати српску лингвистику новим запажањима и иновативним приступима језичкој проблематици.

Марија Милосављевић-Тодоровић

Гордана Штрбац, *Дојуне комуникативних глагола.
Синтаксичко-семантички и лексикографски опис**

Монографија Гордане Штрбац *Дојуне комуникативних глагола* представља скраћену и измењену верзију ауторкине докторске дисертације одбрањене 2010. године на Филозофском факултету у Новом Саду. У поднаслову, који гласи *Синтаксичко-семантички и лексикографски опис*, читају се две централне теме ове књиге. Наиме, ауторкин основни циљ је да покаже синтаксичко понашање комуникативних глагола, а главна хипотеза је да су синтаксичке допуне комуникативних глагола условљене семантичком структуром самих глагола. Ауторка се послужила резултатима свог истраживања како би унапредила лексикографску праксу, те је тиме остварен још један циљ: дато је лексикографско решење за представљање синтаксичких образаца у којима се реализују комуникативни глаголи.

Књига садржи пет поглавља: *Увод* (7–13), *Теоријска разматрања* (13–37), *Синтаксичко-семантички опис комуникативних глагола* (37–163), *Закључна разматрања* (163–171) и *Речник дојуна комуникативних глагола* (171–203). На крају монографије, дат је и списак извора, литература, резиме на енглеском језику, а списак анализираних глагола налази се у прилогу.

Уводно поглавље садржи две целине: прва целина под насловом *О предмету и корпусу*, како и наслов показује, садржи ауторкине напомене о корпусу и самом предмету истраживања, а друга целина *Преходна истраживања* садржи кратак преглед досадашњих истраживања о глаголским допунама опште. У *Преходним истраживањима* ауторка се дотиче једног од горућих питања синтаксе: проблем допуњавања. Ово питање је даље и детаљније разрађено у наредном поглављу – *Теоријска разматрања*.

Поглавље *Теоријска разматрања* доноси веома исцрпан преглед досадашњих истраживања код нас и у свету, и то оних истраживања која се тичу пет жаришних тачака садржаних у самим насловима мањих целина: 1. *Теоријски ирисити дојуни*, 2. *Рецијска веза у дојунској синтази*, 3. *Глаголска реција*, 4. *Објектска дојуна* и 5. *Реченична дојуна*. На крају целине *Теоријски ирисити дојуни*, ауторка даје завршну реч у предмету свог истраживања резимирајући претходне теоријске ставове, те успоставља кључне моменте у

* Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 2011, 223 стр.

анализи допунских конструкција: „1. идентификовање њихових структурних карактеристика, 2. утврђивање инвентара лексичких јединица који се могу наћи у тој позицији и 3. успостављање система најзначајнијих параметара који омогућавају међусобну компатибилност и комбинабилност управног члана и његове допуне“ (22). У другој целини другог поглавља, ауторка се осврће на низ термилолошких проблема који се тичу синтагме, спојивости, колокације, рекције, а затим у наредна три поглавља разрађује проблеме у вези са глаголском рекцијом. Читаво ово поглавље значајно је зато што садржи веома прецизан преглед два различита приступа допунама, али и синтакси уопште: депенденцијалну теорију с упориштем у немачкој лингвистици, код нас разрађену у граматичи Павице Мразовић, и теорију валентности започету у радовима Л. Тенијера.

Треће поглавље представља централни део монографије, најобимније је и најразуђеније по својој структури. Ово поглавље обухвата следеће мање тематске целине: 1. *Термилолошка решења*, 2. *Принципи анализе*, 3. *Семантичка класификација комуникативних глагола*, 4. *Семантичка обележја глагола говорења*, 5. *Семантичка обележја комуникативних глагола у ужем смислу*, 6. *Синтаксичко-семантички модели*, 7. *Распоредивање дојуна уз комуникативне глаголе*, 8. *Префиксација и комуникативни глаголи*, 9. *Морфема СЕ и комуникативни глаголи* и 10. *Комуникативна активност као комјоненција секундарној значења*. Како већ и сами поднаслови сигнализирају, ради се о анализи комуникативних глагола и њихових допуна која се базира на укрштању више језичких дисциплина: семантике, синтаксе, деривације, лексикологије.

У примарној подели комуникативних глагола, ауторка полази од целокупне језичке ситуације, која подразумева оба комуникатора, језички и ванјезички контекст, као и смер комуникације, те групу комуникативних глагола дели у две веће подгрупе: глаголе говорења, код којих је комуникација једносмерна, од говорника ка саговорнику, и комуникативне глаголе у ужем смислу, код којих је комуникација двосмерна, тј. подразумева равноправно учешће и говорника и саговорника (43–44). Глаголе говорења, затим, ауторка дели даље на типичне глаголе говорења, квалификативне и перформативне. Ова подела се, дакле, заснива на доминантним семама у садржају глагола којима се наглашава неки од сегмената комуникације, пре свега оних који се тичу говорника и радње говорења (45). Типичним глаголима говорења ауторка назива глаголе „које одликује неутралност и необележеност због одсуства значењске компоненте која би на одређени начин истакла и обележила неки од сегмената нејезичког контекста комуникације“ (45), те тако наводи примере: *говориши, рећи, казатиши, њричатиши, збориши, беседиши, њријоведатиши*. Сматрамо да у даљој анализи типичних глагола говорења недостају напомене да су неки од ових глагола ограничени својом употребом, те да их само условно можемо називати типичним, јер су, заправо, обележени суженим доменом употребе: на пример, можемо рећи *Професорка математики је говорила / казала (нешито) / њричала / рекла (нешито) о инѡијералима*, али не можемо рећи **Професорка математики је ѡријоведала / зборила / беседила о инѡијералима*. Ово, реѡимо, важи, на пример, и за глагол *клицатиши* (са семом од *сређе, радосћи*), који је стављен у групу глагола с диференцијалном компонентом висине тона, заједно с глаголима *брецатиши се, брујатиши, бучатиши, викаши, шајуѡатиши*, упркос томе што се он, када имамо у виду примарно значење према Речнику САНУ „весе-

лим узвицима или песмом испољавати радост; поклицима упућивати радосне поздраве, изражавати признање, одавати пошту некоме и сл.“ може сместити у групу глагола с диференцијалном компонентом усмереном на начин остваривања радње, какви су глаголи *жуборијти*, *мрмљати* и сл., чије семе квалификују говорни чин као *неразјоветан*, *с шешкоћом*, *кроз илач*; а тек се у свом секундарном значењу „гласно, уз поклик, узбуњено упућивати поруке, казивати нешто; извикивати“ може сврстати у групу глагола с доминантном семом висине тона.

Веома успешним сматрамо целину *Расјоређивање дојуна уз комуникативне глаголе*, јер је у овом поглављу дат врло прецизан и исцрпан инвентар не само честих, већ и могућих синтаксичких конструкција које допуњују комуникативне глаголе. Ово поглавље, на богатом материјалу, доказује хипотезу да семантичка структура комуникативних глагола диктира врсте и облике синтаксичких допуна.

У тематској целини под насловом *Префиксација и комуникативни глаголи* ауторка испитује на који начин на систем глаголских допуна утиче додавање префикса на постојећи комуникативни глагол (111). Према нашем мишљењу, ауторка се, очито водећи се недовољно прецизном дериватолошком литературом, бавила и оним глаголима које не можемо увек и са сигурношћу, нарочито са становишта савременог српског језика, сматрати префиксалним твореницама: *ојоменујти*, *јријоворијти*, *јоручијти*, *јредложјијти*, *замеријти*, *ујоворијти*, *јријавијти* и сл.

Четврто поглавље доноси ауторкине закључне напомене и резиме основних идеја изнетих у претходним поглављима.

У последњем поглављу под насловом *Речник дојуна комуникативних глагола* ауторка даје предлог за израду речника допуна комуникативних глагола, те тиме њено истраживање добија прагматичан и практичан завршни облик. Ауторка се и раније бавила питањем израде речника допуна, само на другачијем материјалу (в. Гордана Штрбац, *Прилози изради речника валенције глагола емоционалној садржаја*, Прилози проучавања језика, 36, 173–196). Ово поглавље сведочи и о умешности ауторке да препозна најбољу употребну вредност семантичко-синтаксичких истраживања, али и о њеној даровитости да ту вредност представи у виду почетних корака неопходних за израду речника.

Монографија *Дојуне комуникативних глагола* обогатила је нашу лингвистику на више нивоа: најпре, детаљним прегледом терминолошког апарата и исцрпним освртом на досадашња истраживања на синтаксичком пољу допуна и рекције, а затим и самом анализом комуникативних глагола, својеврсним првенцем по обиму и начину анализе у синтакси савременог српског језика, те значајним лексикографским предлозима који се тичу комуникативних глагола, али се могу применити на рекцију уопште. Све су то разлози да се ова монографија нађе на списку шире литературе свих озбиљних проучавалаца синтаксе и семантике српског језика.

Марина Николић, *Сводни рејистар питања из српске
јоворне културе: према језичким саветницима**

Питања из језичке културе намећу се као актуелна, али и крајње неопходна. Са њима се корисници једног језика сусрећу свакодневно: „како написати нешто, како се каже, како се транскрибује, како се прилагођава језичком систему ...?“. Овакве теме јесу занимљиве јер се њихова проблематика рефлектује у говору и писању једним језиком, тј. у језичкој употреби. Приручници, саветници, регистри и други уџбеници који се баве језичком културом, преко су потребни и увек интересантни за коришћење.

Тако је колегиница Марина Николић, на предлог Комисије за синтаксу, уочила неопходност израде регистра који би бележио сва спорна питања српске говорне културе која се јављају у релевантним језичким приручницима. Корисну страну оваквог регистра не треба посебно наглашавати. Довољно је рећи да је ауторка на једном месту објединила све проблемске речи и изразе из приручника различитих аутора, нпр. из *Језичких доумица I и II* Е. Фекетеа, *Речника језичких недоумица* И. Клајна, *Српској језичкој приручника*, који је рађен у коауторству П. Ивића, И. Клајна, М. Пешикана и Б. Брборића, затим из *Слова о језику (језичкој јоучника) I и II* и *Српској језичкој саветника* аутора Д. Ђупића, Е. Фекетеа и Б. Терзића. Ауторка напомиње да је, поред приручника који се баве искључиво питањима из језичке културе, регистар допунила и нормативним напоменама из *Синтаксе савремене српској језика*, *Простја реченица* истичући нормативни аспект овог уџбеника, који би требало и могао на овај начин да се користи.

Изворима је придодат и одабрани материјал који се тиче одлука Одбора за стандардизацију српског језика штампаних у књизи *Српски језик у нормативном ојледалу*. Сама ауторка истиче да њен циљ није била ексерпција материјала из свих постојећих приручника, већ из оних најрелевантнијих који прате стање у савременом језику. Дакле, у овом сводном регистру Марина Николић бележи већину речи и изрза српског језика који су уочени као проблемски у већ наведеним изворима. Сви сабрани подаци из предметних регистра најпознатијих српских језичких приручника сада се могу наћи на једном месту, док је за неке приручнике који немају оформљен регистар ауторка сама урадила предметни регистар и прикључила га већ постојећим регистрима.

* Београд: Београдска књига, 2010, 207 стр.

Тако се у овом регистарском приручнику могу сазнати подаци о томе ко је све писао и на којој страни забележио проблемска питања о разнородним језичким појавама, као што су нпр. ред речи у српском језику (*Сава ценџар*, под словом С у регистру М. Николић, и *Ценџар Сава*, под словом Ц у регистру). Преко овог регистра читалац се може информисати о томе како су и који нормативисти решавали питање употребе великог слова, рецимо у склопу вишечланих имена богомоља са придевом „свети“ (*Свети Никола*, *Свети Петар на Лиму*, *Свети арханђел Михаило* и сл.); какво решење нормативисти предлажу уколико се у језичкој употреби јавља заједничка именица испред имена свеца, као нпр. *Храм „Свети Сава“* или *Храм светиој Саве*. У регистру су забележени и проблеми адаптације страних имена, као и могући деклинабилни облици, нпр.: како се деклинира *Бољшој ѿеаџар* (или можда *Бољшој ѿеаџар?*), да ли је нормативна употреба генитива са непостојаним *а* или без њега у промени придева страног порекла, и да ли се уопште такви придеви у устаљеним конструкцијама деклинирају (в. *Бољшој ѿеаџра* и *Бољшоја ѿеаџра*); затим како гласи инструментал (*с Баљшим ѿеаџром* или *с Бољшим ѿеаџром*, в. у регистру под словом С) и да ли је могућ локатив *Бољшом ѿеаџру* (в. под словом Б). Уколико неког занима ко пише о томе зашто не долази до једначења по звучности приликом транскрипције страних имена може погледати одреднице *Хонџоні*, *Ваџинџџон* и сл. У регистру су забележене конструкције из савременог српског језика чији се настанак тиче дијакроничких промена, као што су нпр. оне које су настале укрштањем српскословенских, рускословенских и народних елемената у примерима: *Христџос васкресе*, *Христџос васкрсе* (или је пак читава реч могла бити преузета из рсл. као нпр. у конструкцији *Христџос воскресе*). Дакле, у овом регистру су забележене све варијанте проблемских речи или конструкција, а не само она „исправна“ решења која предлажу нормативни приручници, в. нпр. *с обзиром*, *с обзиром да*, *с обзиром на* и *с обзиром на ѿо*.

Потреба да појединац непрестано усавршава, побољшава своју језичку културу обавезује лингвисте да се оваквим темама баве. Ова књига није намењена искључиво лингвистичкој јавности, већ свима онима који се језиком служе, који се за језичка питања интересују, којима се језичке недоумице свакодневно намећу – лекторима, уредницима, наставницима, новинарима, глумцима итд. Дакле, свима онима који се, према речима рецензента П. Пипера, „труде да своју и укупну српску говорну културу стално унапређују“. И сама ауторка позива на ангажовање и сарадњу појединаца и институција заинтересованих за прикупљање материјала неопходних за стварање приручника који ће бележити релевантне појаве и промене у савременом језику. Ова књига је неопходна свима који прате нормативистичку литературу, она олакшава претраживање одговора на језичке недоумице и пружа увид у токове савременог књижевнојезичког стандарда.

Ивана Маринковић

In memoriam

МИЛАН ШИПКА (1931–2011)

Недавно је (8. јула 2011) преминуо др Милан Шипка, наш истакнути лингвиста, врло активан последњих четрдесетак година. Рођен је 7. октобра 1931. године у Драгељима код Б. Градишке. Студије је завршио на Филозофском факултету у Загребу (народни језик и књижевност са руским језиком), гдје је и докторирао с темом *Језик Пејтра Кочића*. Радио је у средњој школи, па у педагошкој служби, да би 1966. године прешао на Педагошку академију у Бањој Луци. Одатле 1973. године долази на мјесто научног сарадника и директора тек основаног Института за језик у Сарајево, гдје остаје до 1984, када прелази у Институт за међунационалне односе при ЦК СКБиХ. Од 1990. до 2002. Милан Шипка је редовни професор Универзитета у Сарајево; ради на Академији сценских умјетности и Педагошкој академији. Школске 1994/1995. године био је гостујући професор Института за славистику у Клагенфурту, а као гостујући професор држао је предавања и у Бечу, Познању и Новом Саду.

Милан Шипка се успјешно огледао у више научних дисциплина (нормативистика, социолингвистика, лексикографија, лексикологија, семасиологија, фразеологија, ономастика, лингводидактика). Из ових области написао је велики број радова, а овдје се могу поменути само његове књиге – у области нормативистике: *Стандарднојезичка њреисџиџивања 1* (Нови Сад, 2008), *Стандарднојезичка њреисџиџивања 2* (Нови Сад, 2009) и *Стандарднојезичка њреисџиџивања 3* (Нови Сад, 2011), затим монографија *Језик Пејтра Кочића* (Сарајево, 1987), *Језичка кулџура* (¹2005, Сарајево; ²2006, Београд, проширено и ћирилично, и још неколико издања), *Језик и џолиџика* (Београд, 2006), *Велики речник сџираних речи и израза*, са Иваном Клајном (¹2006, Нови Сад, ⁵2010, допуњено и побољшано), *Сџирани изрази и изреке*, са Иваном Клајном (¹2007, ⁴2011, Нови Сад), те *Правоџисни речник сџрџској језика са џравоџисно-џрамаџиџким савеџником* (¹2009, ²2011, Нови Сад).

Добро познавање проблематике стандардног српског језика и дугогодишњи рад у настави допринијели су чињеници да је Милан Шипка писао изузетно популарне књиге посвећене питањима језичке културе. У литератури ове врсте, оне су међу најтраженијим и доживљавале су и по десетак издања (нпр. *Приче о речима*, *Заџиџо се каже*, *Занимљива џрамаџика*).

Милан Шипка је дошао у Сарајево на чело тек основаног Института за језик када се у Босни и Херцеговини, прије свега у политичким круговима, почело расправљати о проблемима у вези са функционисањем језика у четири истојезичне републике послје неких бурних догађаја 60-их година прошлог вијека. Ту у првом реду мислим на одјек Петог конгреса југословенских слависта, који је одржан 1965. године у Сарајеву, на коме се говорило о варијантском раслојавању српскохрватског језика, затим на *Декларацију о називу и њоложају хрватској књижевној језика* хрватских лингвиста и културних радника и *Предлога за размисљање српских писаца*, из 1967. године. Босна и Херцеговина је одлучила да игра активнију и другачију улогу у питањима око језика. Требало је да Шипка, са државно-партијским руководством ове републике, учествује у креирању језичке политике у Босни и Херцеговини и да је кроз дјелатност Института проводи. Овдје није прилика да се подробније говори о књижевнојезичкој политици у БиХ од 70-их година XX вијека и о мјесту Милана Шипке у том послу, ни о томе колико је он испуњавао очекивања државно-партијског руководства БиХ, колико је када усмјеравао књижевнојезичку политику а колико је морао да прати ставове политичког руководства Републике, или колико је пратио мијењање погледа тога руководства на језик у БиХ – од првобитног залагања за јединство језика и против варијаната до потоњег устоличавања фактички треће варијанте назване босанскохерцеговачки стандарднојезички израз српскохрватског/хрватскосрпског језика. Међутим, долазак Милана Шипке у Сарајево представља значајан догађај за лингвистику у овој републици. Он се јавно залаже за кадровски развој у Босни и Херцеговини, заснива научне пројекте у Институту и на њима окупља све постојеће лингвистичке снаге у БиХ. Посебно бих овдје, у контексту догађаја који су услједили 90-их година, истакао значај заснивања два пројекта: описа босанско-херцеговачких народних говора и описа језика штампе у БиХ до 1918. године. Милан Шипка је добро осјећао потребу праћења новина које доноси ново вријеме. Тако је он још 1977. у Сарајеву организовао велики научни скуп *Компјутерска обрада лингвистичких њодатака*. И иначе, он се показао као одличан организатор научних активности, а недостатак лингвистичких кадрова, до израстања научног подмлатка, надокнађивао је ангажовањем стручњака и изван Босне и Херцеговине на појединим пројектима, те организовањем научних скупова посвећених одређеним питањима језика.

По доласку у Институт за језик у Сарајеву Милан Шипка је започео рад на покретању лингвистичких публикација, знајући да су оне предуслов за развој науке и за кадровски развој. Тако је он покренуо у Институту *Радове одјељења за језик Института за језик и књижевности у Сарајеву*, *Босанско-херцеговачки дијалектолошки зборник*, едиције *Монографије Института*, и *Посебна издања Института* и био њихов први уредник (сем *Босанскохерцеговачкој дијалектолошкој зборника*). Такође, активирао је и везивањем за Институт обезбиједио редовно излагање часописа *Књижевни језик*, који је раније покренуо професор Јован Вуковић.

Послије нестанка државе Југославије Милан Шипка се у Сарајеву није укључивао у дискусије око језичких питања ни активности тамошње официјелне језичке политике. Уз ангажман у настави посветио се научном раду, о чему свједочи и импозантан број значајних дјела које је публикувао у посљедњој деценији свога живота, готово сва у Новом Саду и Београду.

Са својим прилозима о питањима савременог српског стандардног језика и језичке културе последњих година Милан Шипка је био присутан у многим бројевима *Нашеј језика*. Зато одлазак Милана Шипке представља и губитак за наш часопис и његове читаоце, као и уопште за српску лингвистику.

Срејшо Танасић

АКАДЕМИК АСИМ ПЕЦО
(27. јул 1927 – 7. децембар 2011)

У Београду је 7. децембра 2011. године преминуо академик проф. др Асим Пецо, редовни професор Универзитета у Београду. Биографија Асима Пеце, објављена (с његовом библиографијом) у зборнику радова који му је посвећен,¹ бележи да је рођен 27. јула 1927. године у Ортијешу код Мостара, те да је основно и средњошколско образовање стекао у школама на Буни и у Мостару. Како је то често било у годинама непосредно после II светског рата, Асим Пецо је од 1945. до 1947. године био је учитељ у Хутову код Чапљине. Ипак, његова жеља за вишим образовањем довела га је, у септембру 1948. године за студента Више педагошке школе у Сарајеву, на којој се уписао на групу за српскохрватски језик и југословенске књижевности. Ту се, дакле, врло рано испољила Пецина научна радозналост, па је у пролеће 1950. године, као студент друге године, учествовао у испитивању говора у долини реке Босне (Жепче), којим је руководио професор Јован Вуковић, познати наш дијалектолог. Већ ту је А. Пецо и показао свој интерес за дијалектологију, али и уопште смисао и изузетне способности за научноистраживачки рад. Природно је зато, а и општедруштвене прилике су то омогућавале, што је Асим Пецо, дипломиравши са одличним успехом на Вишој педагошкој школи у Сарајеву јуна 1950. године, наставио своје студије и на Филозофском факултету у Београду. Дипломирао је у октобру 1952. године на групи за јужнословенске језике и општу лингвистику, са просечном оценом 9,50.

Његови професори, тада водећи проучаваоци српског језика – Михаило Стевановић и Радосав Бошковић већ на студијама запазили су способности Асима Пеце, па га је одмах после завршених студија, по тадашњим законима и универзитетским обичајима, Министарство просвете *иоcтaвилo* за приправника додељеног на рад Катедри за јужнословенске језике Филолошког факултета. Како биографија каже, на тој дужности остао је до 1956. године, да би школску 1955–56. годину провео је на одслужењу војног рока, а јануара 1957. године био *изабран* за асистента на тој катедри. Од октобра 1957. до јула 1960. био је на дужности лектора за српскохрватски језик на Универзитету у Стразбуру, и – у томе периоду своје универзитетске каријере – у новембру 1958. одбранио докторску дисертацију *Говор иcтoчнe Херцeгoвинe*. Децембра 1960.

¹ *Српски језик*, број 4/1, година IV, Београд, 1999.

изабран је за доцента, а октобра 1968. за ванредног професора Филолошког факултета Универзитета у Београду, да би у јуну 1972. године био изабран за редовног професора Универзитета у Београду и у томе звању предавао до свога пензионисања.

Школску 1967–68. годину провео је на Универзитету у Санкт Петербургу (ондашњем Лењинграду), где је као професор по позиву предавао српско-хрватски језик.

У својој богатој универзитетској каријери, колега Асим Пецо је учествовао са рефератима на многим домаћим и међународним научним скуповима или је држао појединачна предавања по позиву на универзитетима у Манхајму, Берлину, Минстеру, Констанцу, Лајпцигу, Москви, Лењинграду, Кијеву, Паризу, Прагу, Кракову, Упсали, Букурешту, Гетингену, Болоњи, Фиренци, Братислави, Бечу, Варшави, Лидсу, Софији. Вршио је дужност управника Катедре и био члан многих комисија везаних за универзитетски живот, као што су матичне комисије за оснивање Дефектолошког факултета у Београду, Наставничког (касније Филозофског) факултета у Никшићу. Такође, као професор по позиву на многим факултетима је и предавао – на Филозофском факултету у Никшићу, на Филозофском факултету у Нишу, као и у Приштини и на Академији музичких уметности у Београду.

Био је ментор приликом израде великог броја магистарских и докторских дисертација и учествовао у значајним домаћим и међународним научним пројектима.

Члан је Академије наука и умјетности БиХ и дописни члан Црногорске академије наука и умјетности. Био је уредник часописа *Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник* и члан редакција лингвистичких научних часописа: *Јужнословенски филолоџ*, *Српски дијалектолошки зборник*, *Наш језик* и *Polono-slawyстика*. Био је добитник угледних награда за научна достигнућа у науци – „14. фебруар“ (Мостар, 1984), „Веселин Маслеша“ (Сарајево, 1986) и „Вукова награда“ (Београд, 1990).

Више од двадесет монографских књига професора Асима Пеце, као и преко пет стотина чланака, расправа и приказа у најугледнијој научној периодици – да се изразим речју великог књижевника које су биле пролог мојој речи-опроштају од Асима Пеце – његова су богата *заоставиштина* научној србистици, истраживачима, студентима. Највише их је из Пецине најуже научне области у којој је радио – из *дијалектологије*. Генерацијама истраживача остаће, тако, драгоцене Пецине књиге као што су – прва његова књига *Говор источне Херцеговине* (1964), а затим књиге: *Икавскоићакавски јовор зајадне Босне* (1982), *Говор Подвележја* (1984), *Микројойонимија Подвележја* (1990), *Микројойонимија Габеле* (1998), *Прејлед дијалекатиа српскохрвајској језика* (1978) и многе друге у тој области науке – књиге су које излажу сложене језичке системе народних говора у целини јужнословенске језичке породице.

Уз њих, међу Пециним књигама су и оне посвећене системима *књижевној језика*, као што су: *Турцизми у Вуковим рјечницима* (1987), као и књиге које тумаче језик најзначајнијих писаца нашега поднебља – књиге као што су: *Писци и њихов језик* (1995), *Језичким сјазама Десанке Максимовић* (1999), *Са нашеј језичкој јоднебесја* (1999). У овоме домену, Асим Пецо је, заправо, и посебно активан у систематском проучавању савременог српског језика, си-

стема језичке норме, посебно оне у пољу неговања културе и писаног, и говорног стандарда језика. О томе сведоче драгоцене Пецине књиге као што су *Из језичке теорије и праксе* (1987), *До Вука и од Вука нашим језичким сјазама* (1990), *Књижевни језик и народни говори* (1990), *Акценти и дужине у српскохрватском језику* (1991), али и велики број чланака у лингвистичким часописима. Може се рећи да се чланци професора Асима Пеце, и они са описима дијалеката, и они са обрадом прагматике језика, и они са изложеним његовим теоријским погледима на материју језика налазе у најугледнијим лингвистичким часописима с тематиком словенскога света широм Европе – у београдском *Јужнословенском филолоју* и *Српском дијалектолошком зборнику* САНУ, у стразбуршком *Bulletin de la Faculté des Lettres*, у сарајевском *Изразу*, у подгоричком *Гласнику ЦАНУ*, у загребачкој, санктпетербуршкој, московској лингвистичкој периодици... Сви ти радови су богата, драгоцена оставштина научника Асима Пеце генерацијама лингвиста, генерацијама наставника нашег језика у школама широм овог језичког поднебља.

Укупним својим научним и универзитетским педагошким радом Асим Пецо је значајно унапредио и нашу филологију, и нашу прагматику неговања језичке културе. Памтићемо да је, у току своје дуге и плодне универзитетске каријере, професор Асим Пецо стварао своје радове ненаметљиво, мирно, тихо – није тражио медијску гласност. Наш колега, друг и пријатељ Асим Пецо – био је радан, тих, спреман да толерантно, научнички, подели своје мишљење са члановима Катедре, са својим студентима, са људима. Био је онакав какав је био и уопште у животу: предан раду, предан породици, пријатељима, био је – добар човек.

Живојин Сјананојчић

